

תנובות שדה

גיליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 164 / תשרי - חשון תשפ"ג

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת 'המכון למצות התלויות בארץ'
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:

הרב מנחם דרורי
tнувot@macon.co.il

ניתן לשלוח מאמרים תורניים,
מחקריים, בתחומי עיסוקו של
המכון, או תגובות על הנכתב, לדואר
האלקטרוני
המערכת תערוך ותפרסם את
החומרים לפי שיקול דעתה

הבהרה: גליון 'תנובות השדה' משמש
במה לרבנים ות"ח שונים
הפסיקה ההלכתית המוסמכת
מתפרסמת במאמרים שעל ידי
המכון

כתובת המערכת:
המכון למצוות התלויות בארץ
ת.ד. 176 אלעד 4081003
טלפון: 03-9030580
פקס: 03-9030891

מנויים:
דמי מנוי לשנה: 60 ₪

**ניתן לקבל את הגליון
בקובץ דיגיטלי ע"י שליחת
בקשה למייל המערכת:
tнувot@macon.co.il**

© כל הזכויות שמורות

ה דבר העורך

ה **מידע הלכתי** - ראש המכון הגאון רבי **שניאור ז. רווח** שליט"א
א. עדכון לוח זמנים לקדושת שמיטה ולביעור
ב. שמיטת כספים ופרובול

גנוזות וכת"י

ה רבינו **חיים עמרם הזקן** זיע"א
כת"י 'מצא חיים' - ביאורי מקראות בענין יובל ופרוזבול

מאמרים הלכתיים

ה הגאון רבי **שלמה משה עמאר** שליט"א
דין קדושת שביעית בלולב

ה הגאון רבי **דניאל וולפסון** שליט"א
יסוד דין שמיטת כספים בזמן הזה

ה הגאון רבי **שניאור ז. רווח** שליט"א
פרוזבול שנעשה שלא בפני בית דין חשוב האם מועיל

ה רבי **משה יהודה לנדאו** שליט"א - דין ירק בתחילת שמינית

ה רבי **מישאל חיימוב** שליט"א - נתערבו לו אתרוגים שאחד מהם ערלה

גליון מיוחד -

לאורו ולזכרו של מרן ראש הישיבה חכם שלום כהן זצ"ל
ראש ישיבת פורת יוסף ונשיא מועצת חכמי התורה

ה **שמיטה עם מרן**
כינוס בי"ד שמיטה במעונו
משא הקודש במעמד
גבורי הכח מתברכים מהכהן הגדול

מב מצוות נדירות עם מרן

פדיון פטר חמור
זרוע לחיים וקיבה
ראיון נדיר עם מרן

עמל לימוד התורה

על האדם לזכור בכל עת שהוא בידיו של הקדוש ברוך הוא, ועליו להתרחק מכל דבר שעלול להסיר את לבו מה' ית', ואמנם על האדם להשתדל ולעשות לפרנסתו, וכמו שנאמר בזאת אפך תאכל לחם, אך עלינו לזכור שזהו קללה שנתקלל בה אדם הראשון, ואין חובה להרבות בזה, אלא אדרבא כמה שיכול האדם להפחית, אשריו. אני הכרתי יהודי בירושלים שהיה מתפרנס מחנות לספרי קודש, וחנותו היתה פתוחה כל יום במשך שעותיים, פעם שאלתי אותו מדוע אינך פותח שעות נוספות, האם די בזה לפרנסתך? אמר לי יש לי יותר מדאי. זה היה אדם חכם שידע להשכיל שלא לבזבז את כוחותיו להבל וריק, אלא ידע שהכל נגזר מלמעלה, ולא יעלה ולא יוריד מאומה אם יעבוד שעות נוספות.

והעיקר שעלינו לזכור שאמנם 'אדם לעמל יולד', אך כבר אמרו רבותינו ז"ל בגמ' (סנהדרין צ"ט): אדם לעמל נברא, שנאמר כי אדם לעמל יולד, ואיני יודע לאיזה עמל, כשהוא אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפניך הוי אומר לעמל תורה נברא. כלומר, תדע לך אדם לעמל יולד, תכלית בריאתו של האדם לעמול, אדם צריך להיות בעמל אם הוא לא עמל אינו משלים את התכלית של בריאתו, ואין שום אפשרות שהאדם יעבור את העולם הזה ללא עמל, אך עליו לעמול בתורה, וזאת כיון שהאדם הוא המובחר שבבריאה, יש דומם צומח חי מדבר, הקב"ה ברא את העולם בשבילך שאתה מדבר, אבל ישנם שני אפשרויות מה לדבר, יש דברי שטות, ויש דברי תורה, ואם האדם בוחר בשטויות הרי שאינו שווה יותר מהבהמה.

ולכך על כל אדם חובה להשקיע מזמנו עבור לימוד התורה, אסור שיעבור על האדם יום ללא שיעור תורה, וכל זמן שהאדם משקיע בלימוד התורה הרי קנה לעצמו חיי העולם הבא. וכבר כתבו שאחד הטעמים של מצות השמיטה, בכדי שהאדם ינוח שנה אחת מעבודת השדה, וישקיע את כל נפשו בעמל התורה, שזהו תכלית חיי האדם בעולם הזה.

מרן חכם שלום כהן זצ"ל (תנובות שדה 159, הגות ומחשבה)

תחל שנה וברכותיה

עומדים אנו בימים מיוחדים ומרוממים, ימי הרחמים והסליחות, ימי קרבת אלוקים לי טוב, זוכים אנו להתרומם טפח וטפחיים מעל החול והחומר, לקראת הימים הנחמדים הבאים עלינו ועכ"ל לטובה, תחל שנה וברכותיה.

מגשישים אנו בשמחה ובהתרגשות את קובץ 'תנובות שדה' הראשון לשנת מוצאי השמיטה, בפני הקוראים הנכבדים. זכינו והקובץ עולה על שולחן מלכים מאן מלכי רבנן, תלמידי חכמים יושבי מדין, סלתה ושמנה של היהדות התורנית בארה"ק ובעולם.

אמנם שנת השמיטה הסתיימה לה, אך כמובן קדושת השמיטה עוד תלווה אותנו בשנה הקרובה, הן בפירות שגדלו בשמיטה, הן ביבול אוצר בי"ד והן באיסור ספיחין בירקות, כפי שבעז"ה נמשיך לעדכן במדור 'מידע הלכתי' המתפרסם בראש הגיליון, את זמני הקדושה והביעור ואת ההשלכות ההלכתיות בפירוט לפי הגידולים השונים.

גיליון 'תנובות שדה' זה שאתם אחוזים בין אצבעותיכם [או קוראים במהדורה הדיגיטלית] ליווה אותנו במשך התחנות השונות של שנת השמיטה, החל מההערכות המקיפה אשר קבלה סקירה מיוחדת בגליון הראשון של שנת השמיטה, דרך עדכונים מאמרים חידושי הלכות ושאלות המצויות אשר התפרסמו כאן לאורך כל שנת השמיטה, ובעז"ה כעת במוצאי השמיטה. אשרינו שזכינו להוות אכסניה של תורה לפרסום דברי תורה והלכה מפי ראשי הישיבות ורבני ישראל, להגדיל תורה ולהאדירה.

בגליון זה תוכלו ללמוד ולהחכים במאמרים ייחודיים הנוגעים לתקופה זו של השנה. פרוזבול ושמיטת כספים, ארבעת המינים במוצאי שביעית, ועוד. הגיליון יוצא במתכונת שונה, ללא המדורים הקבועים: הגות ומחשבה, תשובות בהלכה ותגובות והערות, בעקבות היריעה המיוחדת שהתווספה לאורו ולזכרו של מרן זצ"ל.

חשכו המאורות ונצחו אראלים את המצוקים בפטירתו של מרן ראש הישיבה רבי שלום כהן זצ"ל. יחד עם האבל של כלל ישראל לשבטיו, אבל יחיד עשי לך 'המכון למצוות התלויות בארץ' אשר התייתם מהכהן הגדול שתמך ועודד במשך שנים רבות, חיזק ובירך באהבה ובחיבה את ראש המכון הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א להמשיך ולהוסיף בפעולות המכון להפיץ את תורת ארץ ישראל בכלל, ושמירת שמיטה כהלכתה לכתחילה בפרט.

לקראת תום ימי השלושים מתפרסמת בגיליון זה יריעה מיוחדת לאורו ולזכרו הטהור של מרן ראש הישיבה זצ"ל, מתוך מפעלות ומעמדות שע"י המכון אשר זכינו והתקיימו על ידו, כפי שתחינה עיני הקורא. מומלץ מאד לקרוא ולקבל השראה מדרכי רבותינו מצוקי ארץ. יה"ר שיהיו דברים אלו לזכרו וזנכה ללכת בדרכיו וללמוד ממעשיו. אמן.

בשמחה ובהתרגשות מביטים אנו לאחור על סייעתא דשמיא שזכינו לה. מתפללים ומייחלים "יהי ה' אלקינו עִמָּנו כְּאִשֶּׁר הָיָה עִמָּנו בְּעָלְמֵנו וְעַתָּה יִשְׁמַח בְּעַמּוֹנוֹ", שנזכה להמשיך להרבות את תורה ארץ ישראל ולהאדירה, שיתגדל ויתכבד שם שמים על ידינו. שנזכה לקבל את הגואל משיח צדקינו בב"א.

בברכת שנה טובה העורך

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

❖ עדכון לוח זמנים לשמיטה
❖ שמיטת כספים ופרוזבול

לוח זמנים לקדושת שמיטה:

א. ירקות:

הירקות הטריים שייקטפו לאחר ראש השנה, לא יהיה בהם קדושת שביעית, שהרי בירקות הולכים אחר לקיטה, והיא הייתה בשמינית. אולם עדיין הם אסורים באכילה, כיון שחז"ל חששו לזריעות האסורות בשמיטה, ולכן יש צורך להמתין עד אשר עשה כיוצא בו, כלומר שבשמינית, יספיקו לזרוע ולהוציא חדש. וזה משתנה בין ירק לירק.

במהלך חודש חשוון הירקות הבאים יהיה אפשר לרוכשם בשוק, ואין לחוש יותר, הגם שיתכן והם נזרעו באיסור בשנת השמיטה, מכל מקום בטלה מהם גזירת חכמים: **חסה** (י' חשוון), **מלפפון** (יד), **צנונית** (ה), **קישוא** (טו), **שמיר** (כ).

אמנם, מה שידוע שנלקט בשביעית אף אם אוחסן וייצא לשוק לאחר התאריכים הנז' עדיין יהיה עומד באיסור ספיחין ואסור הוא באכילה.

ירקות שאין בהם איסור ספיחין וכגון בננה, פפאיה, פסיפלורה ועוד, מיד כשילקטו בשמינית, יהיו מותרים באכילה ללא קדושת שביעית, [אלא שבבננה יש ליקח את ימי ההבחלה, ועל כן בשוק יהיה אפשר לרוכשה רק החל מה' תשרי בערך]. והוא הדין בדומים לירקות אלו, וכמופיע בלוח זמנים המתפרסם ביבולים השונים.

זמני הביעור:

בירקות שלהן יחול זמן הביעור בראש השנה תשפ"ג - אבטיח, אספרגוס, ארטישוק ירושלמי, דלורית, דלעת, פפריקה, פסיפלורה. בנוסף לירקות הבאים שכבר חל בהם זמן הביעור בחודשי הקיץ: ארטישוק, אפונה בתרמילים מאוצב"ד, פפאיה מאוצב"ד, פול בתרמילים מאוצב"ד, שומר מאוצב"ד, תפוא [רגיל ובייבי], גזר. ועל כן כל מי שאחסן כמות באופנים שונים, או בשימורים, עליו לקיים מצוות הביעור [הפקר בפני ג', ואם לא לקחו יכול לחזור ולזכות, ולהמשיך ולהשתמש].

ב. פירות:

הפירות הטריים המצויים בשווקים הם קדושים בקדושת שביעית ויש לנהוג בהגבלות של קדו"ש [כמפורט במידע הלכתי בגיליון 162]. יש לעקוב מתי חל זמן הביעור ולנהוג בהתאם.

זמני הביעור:

תשרי - תות עץ. חשוון - אגס, לימה, לימקוואט, פיטאיה אדומה, צבר, קובו, שיזף אירופאי. בנוסף לפירות הבאים שכבר חל בהם זמן ביעור במהלך חודשי הקיץ: שסק, משמש, דובדבן, ליצי, גודגדן ולונגן.

ג. פרחים:

ישנם הרבה פרחים שיש לחוש שנזרעו באיסור במהלך שנת השמיטה, ויש לוודא את כשרותם [מצעים מנותקים או חו"ל], כדי להימנע מלסייע לעוברים על איסורי שביעית. רשימה מפורטת של פרחים מזריעת שביעית התפרסמה בגיליונות הקודמים ובפרסומים שע"י המכון.

דיני שמיטת כספים

א. נאמר בתורה: "מקץ שבע שנים תעשה שמיטה. וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו, לא יגוש את רעהו ואת אחיו, כי קרא שמיטה לה" (דברים טו, א-ב). וזוהי מצות שמיטת כספים, שהמלוה מצווה להשמיט את חובו, ואסור לו ליגוש את רעהו. ובזמן הזה, אין נוהגת מצות שמיטת כספים מן התורה אלא מדברי חכמים. ונוהגת בכל מקום ואף בחוץ לארץ.

ב. שביעית משמטת בין הלוואה בעל פה ובין הלוואה בשטר ואפי' יש בו אחריות נכסים. אולם אם הלווה על המשכון אינו משמט והוא שיהיה החוב כנגד המשכון. אך אם נתן לו המחאת בנק כנגד הלוואה, כיון שהמחאה זו מחוסרת גבייה אינו כמשכון, אלא השביעית משמטת הלוואה זו (ולגבי צק בנקאי, ראה בשביתת השדה פ"כ הערה 6).

ג. חוב שזמן פרעונו יחול רק לאחר ראש השנה של שמינית, אין שביעית משמטתו, וכן המלוה את חברו בסתם ללא קביעת זמן לפרעון, אם הלווהו לאחר ראש חודש אלול של שביעית, אינו נשמט, כיון שסתם הלוואה לשלושים יום, ונמצא שהפירעון יחול לאחר ראש השנה.

ד. הקונה בחנות מוצרים שונים ולא שילם בעדם, אלא קנה בהקפה כדרך הקונים שמשלמים אחת לתקופה, אין השביעית משמטת חוב זה. אולם אם עשה חוב זה כמלוה, שתאריך פרעונו קודם צאת השמיטה, שביעית משמטתו. וכן כל שאינו קונה בהקפה בדרך כלל, ובאופן חד פעמי לקח מוצר ולא שילם, ועברה שביעית, הרי חוב זה נשמט. הרוכש חפץ בחנות ושילם בעבורו, ושוב החזיר החפץ וקיבל מבעל החנות זיכוי לממשו בכל עת שירצה, אין השביעית משמטתו.

ה. המפקיד כסף בבנק, באופן שיכול לגבותו בכל עת שירצה, ואף קודם תום שנת השמיטה, ועברה השביעית, יש להסתפק אם שביעית משמטת חוב כגון זה, וראוי לעשות פרוזבול על חוב זה לצאת מן הספק.

ו. שכירים או פועלים וכיו"ב, שבעל הבית חייב להם תשלומי משכורת, אין השביעית משמטת חוב זה. אולם אם עשו חוב זה כמלוה השביעית משמטתו. וכן אם בדרך כלל מקבל משכורת ביום מסוים ומפני דוחק, בעל הבית עיכב משכורתו ולא שילם לו, נהפך למלוה ושביעית משמטתו.

ז. בית דין שפסק על אדם תשלומים והוא איחר בתשלום, אין השביעית משמטת חוב זה. וכן חובות שנמסרו לבית דין, אין השביעית משמטתם. החב חוב לצדקה, אין שביעית משמטת חוב זה. וכן החב חוב לקופת גמ"ח אין השביעית משמטת, ויש מי שחילק בין קופת גמ"ח השייכת לרבים, שאין השביעית משמטת, לבין קופת גמ"ח השייכת לאדם פרטי, שהשביעית משמטת חובות שחייבים לו [ולכן ראוי לכל בעל גמ"ח לעשות פרוזבול].

ח. המשאיל לחברו מוצרים שאינם חוזרים בעינם, אלא אחרים הדומים למוצרים שנלקחו, דומה לדין הלוואת כסף, שהשביעית משמטתו. ולכן אשה ששאלה מחברתה קודם צאת השמיטה מוצרים שאינם חוזרים בעינם, ועברה השביעית, אין חברתה יכולה לתבוע ממנה את המוצרים, משום שהחוב נשמט.

ט. מצות שמיטת כספים בנשים, יש מי שכתב שנוהגת גם אצלן, ויש מי שהסתפק בזה. וראה בשביתת השדה (פ"כ הערה 20).

דיני פרוזבול

א. הלל הזקן בראתו שהעשירים נמנעים מלהלוות לעניים כסף מחשש שלא יחזירו והשביעית תשמש, עמד ותיקן פרוזבול [פרוז-תקנה. בול-לעשירים]. מהותו של פרוזבול הוא על פי מה שנתבאר לעיל שחובות המסורים לבית דין אין השביעית משמטתם, ועל פי זה תיקן הלל, שהמלווה מוסר חובותיו לפני בית דין, ואומר בפניהם, שיכול לגבות בכל זמן שירצה.

ב. אין כותבים פרוזבול אלא בבית דין חשוב, דהיינו שלשה דיינים הבקיאים בדין, ויודעים דינים אלו, והמחוס רבים עליהם באותה העיר, ואמנם הרמ"א מיקל בזה, אך לדין בני ספרד אין להקל בזה וצריך ב"ד חשוב, אמנם בדיעבד מי שעשה פרוזבול שלא בפני ב"ד חשוב, יכול הוא לגבות בזה, בין אם המלווה או הלווה ספרדי [ראה מש"כ במאמר ההלכתי בחוברת זו] וצריך שלא יהיו הדיינים קרובים זה לזה [ואמנם רשאי לכתוב פרוזבול בפני דיינים הקרובים למלווה].

ג. אם אין המלווה רוצה לטרוח ולבוא בפני בית דין, יכול למסור חובותיו לבית דין בפני שני עדים, וכמו שנהוג היום שיש שטר פרוזבול מוכן, שכתוב בו עדות של שני עדים שבא בפניהם מלווה פלוני ומסר כל חובותיו לפני ב"ד מסוים, וחותרים עליו שני העדים, ואף שהדיינים אינם יודעים כלל ממסירת חוב זה, מועיל הפרוזבול באופן כזה. וצריך שהעדים החתומים לא יהיו קרובים למלווה, ומכל מקום בדיעבד גובים בפרוזבול שהעדים קרובים למלווה. אין צריך לפרט את שמות הלווים בשטר הפרוזבול.

ד. יכול המלווה למנות שליח, שיכתוב עבורו את הפרוזבול. אף הנשים החייבות לעשות פרוזבול אם יש להן הלוואות, או פקדונות וחסכוניות בבנק, יכולות למנות את הבעלים כשליח שיכתבו עבורם את הפרוזבול.

ה. מנהלי בנקים וחברות צריכים לעשות פרוזבול, וכן ראוי לבעלי קופות גמ"ח. ודי לעשות פרוזבול כללי לכלל החובות.

ו. יתומים קטנים אינם צריכים לעשות פרוזבול על חובות שחייבים אחרים למורישם, כיון שבית דין מטפל בכל ענייניהם, ונמצא כחובות המסורים לבית דין. אולם יורש גדול חייב לעשות פרוזבול על החובות שחייבים למורישו.

ז. אין כותבים פרוזבול אלא אם כן יש ללווה קרקע ואפילו כל שהיא, בין שהיא בבעלותו ובין בשכירות, ואפילו על עציץ נקוב המונח על גבי יתדות [אף שהמקום עליו מונחים היתדות אינו שלו]. ואם אין ללווה קרקע, מקנה לו המלווה קרקע ואפילו שלא בפניו [ויש נוסחאות של שטרות שהקנאה זו כתובה בשטר].

ח. אין הפרוזבול מועיל אלא לחובות שהלווה המלווה עד זמן חתימתו, אולם הלוואות שנעשו אחר כך, וזמן פרעונם קודם צאת השמיטה, אין הפרוזבול מועיל והשביעית משמטתם, ועליו לעשות פרוזבול נוסף.

ט. מי ששכח לעשות פרוזבול, ונזכר בבין השמשות של ראש השנה של שמינית, יאמר בפני שני עדים את נוסח הפרוזבול, ויכול לגבות את חובו על סמך זה.

י. מי שכתב פרוזבול ואבד לו קודם שיצאה שביעית, רשאי לגבות חובו.

יא. המלוה את חבירו, ואמר לו: "על מנת שלא תשמטני שביעית" אין תנאו קיים, שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה. אולם אם התנה עם הלווה ואמר לו: "על מנת שלא תשמט אתה חוב זה בשביעית" תנאו קיים, כיון שהלווה מעצמו הסכים והתחייב לדבר שלא חייבתו תורה.

יב. כל המחזיר חוב שעברה עליו שביעית, רוח חכמים נוחה הימנו. חוב שנשמט במוצאי שביעית, כיון שהמלוה לא כתב פרוזבול עליו, ובא הלווה לפרוע לו את החוב, יאמר לו המלווה: "משמט אני". ואם אמר לו הלווה: "אף על פי שאתה משמט מכל מקום קח בתורת מתנה" מותר לו ליקח ממנו. ואם לא אמר לו שזה בתורת מתנה, מותר לו לסבב אתו בדברים עד שיאמר לו שזה בתורת מתנה, אך אם לא אמר שזה בתורת מתנה, אסור לקבל ממנו את הכסף.

יג. כתב הרב בן איש חי, ראוי לכל אדם שאחר שעשה פרוזבול לחובותיו, שילוה מעות לחבירו ויקבע עמו זמן פרעון קודם צאת שמיטה, ולאחר השביעית כשיבוא לפרוע את ההלוואה יאמר לו: "משמט אני", ובכך יקיים מצות שמיטת כספים.

בברכת שנה טובה ומבורכת, ויתקיים באנו מאמר חז"ל שכן דוד בא במוצאי שביעית, ונזכה לגאולה שלימה בקרוב.

כתיבה והתימה טובה שניאור ז. רווח

מצורף בעמוד גב של החוברת שטר פרוזבול מהודר לשנת תשפ"ג
יש למלאות ולחתום עד ערב ר"ה

מעלת קיום המצוות בארץ ישראל

"הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות" וכו'. אפשר לסמוך כאן ענין כי גדלה מעלת יושבי ארץ ישראל עתה בגלות מכמה טעמים וכבר הארכתי בעניי בקונטרסי יוסף אומץ בזה ועתה אומר בקצרה דארץ ישראל היא חלק ה' ולא נתנה לשרים ובכך התורה והתפלה והברכות והמצוות הנעשות בארץ ישראל עולים דרך ישר בשמים מבלי תערובת או עם שרים. וז"ש הנה ברכו את ה' דרך ישרה מבלי אמצעי. והדר מפרש כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בא"י ובפרט בתוככי ירושלים שהיא קדושת עולם ושכינה לא זזה מכותל מערבי וז"ש בבית ה' בלילות בגליות. שאו ידיכם קדש רמוז שילמדו תורה לשמה להמשיך מבחי' קדש ללאה כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל. וברכו את ה' שיכוננו ליחד קודשא בריך הוא ושכינתיה וז"ש וברכו את ה' את רומז למ' ה' קב"ה ואז כשיש יחוד עליון משם יושפע שפע ישועה ורחמים והשפי"ע בצחצחות וז"ש יברכה ה' מציון עושה שמים וארץ.

חומת אנך (לרבינו החיד"א זיע"א, תהילים קלד)

רבינו
חיים עמרם הזקן
זיע"א

גנוזות וכת"י

ספר 'מצא חיים' כת"י

רבינו חיים עמרם זלה"ה ב"ר יעקב, חי במאה החמישית ובתחילת המאה השישית בצפת. היה נכדו [או נינו] של רבי יאשיה פינטו, ומרבה להזכיר את חידושו. ראש שושלת חכמי משפחת עמרם מצפת. בנו הוא רבי שלמה, נכדו רבי חיים הב' (בעמח"ס מטעם המלך, דבר המלך ועוד) ונינו ר' נתן (רבה של אלכסנדריה). שימש בשדרות לערי טורקיה. תשובותיו פזורות בכתבי חכמי הדור. נראה שספר מצא חיים נכתב בחיי מהר"ח אבולעפיא שנפטר בתק"ד. מזכיר את ידידו הרב 'מהרש"ל' בתואר אחינו. נלב"ע באזור שנת תק"כ.

ביאורי מקראות בענין יובל ופרוזבול

והעברת שופר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הקפרים תעבירו שופר בקל ארבעים. וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרוז בארץ לכל ישרייה ויבל הוא תקנה לכם ושבתם איש אל אחותו ואיש אל משפחתו תשבו. ויבל הוא שנת החמשים שנה תקנה לכם לא תקדשו ולא תקדשו את כפיחיה ולא תבגרו את מוריה:

(שם, ט-יא)

והעברת שופר תרועה וכו' יובל היא תהיה לכם וכו'.

ואיכא למידק, דקרא איפכא מבעיא ליה למיכתב, ברישא הול"ל וקדשתם את שנת החמשים וכו', והדר והעברת וכו', וכן היא המדה, דקידוש הוי בר"ה ותקיעת שופר ביובל ב' לחודש. ותו קשה, דברישא כתיב 'והעברת' 'וספרת', בלשון יחיד, ולבתר הכי 'וקדשתם', 'וקראתם דרוז' וכו', בלשון רבים.

א. כת"י זה (כולל ההקדמה) יוצא לאור עולם בעריכת הרה"ג נתנאל אביטל שליט"א מחוקרי המכון אשר ידו רב לו בההדרת ועריכת כת"י רבותינו זיע"א אשר ראו אור ע"י 'המכון למצוות התלויות בארץ', זכות זיכוי הרבים תעמוד לו ולמשפחתו, אמן.

ספר 'מצא חיים', למרות שלא נדפס, היה נפוץ ושימושי מאד במרוקו, בעיקר במקנס. הוא מצוטט רבות, והועתקו קטעים ממנו, החל מזמן חיי רבינו המחבר והלאה. העותק היחיד ששרד מספר זה, הוא כת"י ספריית חב"ד, 1462. מניין עליו - 260. קובץ זה הועתק ע"י ידי רבי חיים טולידאנו ב"ר יהודה [ת"ס לערך-תקמ"ג], המכונה 'מהרח"ט דסאלי'.

וי"ל, במ"ש בת"כ, יובל, אע"פ שלא השמיטו ולא תקעו. יכול אפי' שלא שלחו עבדים, ת"ל 'היא'. ומה ראית, לפי שאשפר ליובל בלא שלוח עבדים, וא"א ליובל בלא תקיעת שופר. ר"א אומר, תקיעה תלויה בב"ד ושילוח עבדים תלוי ביד כל אדם, ע"כ.

שמעינן דתקיעה תלויה בב"ד. וגם ספירה תלויה היא בב"ד, כמו"ל, 'וספרת' בב"ד. ולהכי אפקינהו קרא בלשון יחיד דקאי אב"ד, אבל שילוח עבדים שהם ביד כל אדם אפקינהו בלשון רבים 'וקדשתם' 'וקראתם דרור', וסיים 'יובל היא', כלו' כיון דתקיעה וספירה תלויה בב"ד ושילוח עבדים היא ביד כל אדם, בין תבין ריבוי 'יובל' והמיעוט ד'היא', ושדי הריבוי ד'יובל' אף שלא תקעו, ומיעוט דהיא דהוי קפידא הוה לשלוח עבדים שהם ביד כל אדם.

ומה שהקדים 'והעברת שופר' ל'וקדשתם', יובן במ"ש הרמב"ם בפ"א משמיטה, בימי עזרא שלא היו כל יושביה עליה לא נהג יובל ואפ"ה מנו היובלות לקדש השמיטות. ע"כ. וא"כ שילוח עבדים ושמיטת קרקעות וכל מילי ד'יובל' תלוי בקידוש, אבל תקיעת שופר נוהגת תמיד אף היכא דליכא קידוש, אלא כיון דמנו יובלות לקדש שמיטות היו תוקעים בשופר ביה"כ של יובל, וז"ש 'והעברת שופר תרועה' וכו', זה נוהג תמיד כל הימים, 'וקדשתם וקראתם דרור' דוקא 'לכל יושביה', דהיינו בזמן שכל יושביה עליה. וק"ל.

א"נ י"ל, כפל 'שבת שבתון' ויתור 'שבת לה', במ"ש הרמב"ם בפ"א משמיטה, החורש או החופר לצורך קרקע וכו', מכין אותו מכת מרדות מדבריהם. וכתב מוהריק"ו ז"ל, וז"ל: שני מיני חרישות הם, החורש לצורך האילנות כדי שיגדלו זו היא החרישה שהיא אסורה מן התורה, אבל החרישה שהיא לצורך הקרקע שלא יפסד ולא יתקלקל אינה אסורה מן התורה וכו', יע"ש.

וז"ש, 'שבת שבתון' לאתווי נמי אסמכתא לחרישה לצורך הקרקע שלא יפסד דאסורה, והדר מפרש 'שבת לה', דחד שבת היא לה' דאסור מן התורה ולקי עליה למ"ד, ואיזו היא, 'שדך לא תזרע', דהחרישה לצורך האילנות כדי שיגדלו דהוי כמו הזריעה היא האסורה מן התורה. וק"ל.

א"נ, במ"ש הרמב"ם בפ"ג מהלכה הנו', עבודת הארץ בשנה הששית ל' יום סמוך לשביעית אסורה הל"מ, מפני שהוא מתקנה לשביעית, ודבר זה בזמן שבהמ"ק קיים, ובזמן שאין בהמ"ק קיים, מותרין בעבודת הארץ עד ר"ה של שביעית. ע"כ. וזהו מה שרמזו הכתוב, 'שש שנים תזרע שדך', שש שלימות עד ר"ה של שביעית, ויש זמן 'שבת שבתון', הוסיף שבתון, אחר להוסיף ל' סמוך לשביעית בזמן שבהמ"ק קיים.

א"נ י"ל, ויתיישב אגב הוי"ו של ובשנה הה', לרמזו מ"ש הרמב"ם בפ"א מהלכות אלו, משרבו האנסים וכו' התיירו לזרוע בשביעית דברים שצריכין להם עבדי המלך בלבד. ע"כ. וז"ש, 'שש שנים', 'ובשנה השביעית' ג"כ, דהיינו משרבו האנסים, שמותר לזרוע בשביעית, ועכ"ז 'שבת שבתון' יהיה לארץ שאין להתיר לזרוע אלא מה שצריכין עבדי המלך, דלא תימא כיון שהותר לזרוע דברים הצריכים לאנסים הותרה הזריעה לגמרי ואפי' דברים שאין צריכים להם, לכך כתב 'שבת שבתון' פעם אחרת, לאסור הדברים שאין צריכים לאנסים. וק"ל.

*

וְזֶה דְּבַר הַשְּׂמִטָּה שְׂמוּט כָּל בְּעַל מִשְׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יִשֶׁה בְּרַעְהוּ לֹא יִגַּשׁ אֶת רַעְהוּ וְאֵת אֲחֵיו בִּי קָרָא שְׂמִטָּה לֵהּ:

(דברים טו, ב)

ונבין קרא דכתיב לעיל מפרשה זו, 'וזה דבר השמטה שמוט' וכו'. ויש לדקדק תיבת 'דבר' יתר. גם תיבת 'שמוט'. גם 'אשר ישה ברעהו' יתר, וסגי' לומר 'כל בעל משה ידו'.

ביאורי מקראות בענין יובל ופרוזבול | גזוזות וכת"י

ונראה שיובן במאי דתנן בסוף פ"ז דשבועות, והשביעית משמטת את השבועה, ופי' הר"ב, לא אהנך שבועת השותפות ואריסין וכו' דרישא קאי, דהא שביעית אינה משמטת שותפות ושבועתה, אלא מלוה ושבועתה הוא דמשמטת. וכתב רש"י, דכתיב 'כל בעל משה ידו'. ובגמ', מנה"מ דמשמטת שבועה, דכתיב 'וזה דבר' אפי' דיבור משמטת.

וכתב הר"ן, איכא למידק שבועת מודה במקצת פשיטא דכיון דממון אין כאן שבועה אין כאן. ותיירץ הרב תי"ט ז"ל, דהכא שתבע קודם שביעית והודה במקצת וכפר במקצת אותו מקצת שכפר בו אין שביעית משמטתו, שכל ממון שכפר בו קודם שביעית אע"פ שעברה עליו שביעית אינו משמט, והכי איתא בפ"י מה' שמיטה, ונמצא שהממון שכפר בו אינו משמט, וסד"א כין שתבעו קודם שביעית והודה במקצת וכפר במקצת דתביעת אותו מקצת במקומה עומדת שלא נשמטה ישבע עליה לאחר השביעית, קמ"ל דשביעית משמטת שבועה כיון דהשמיטה אותו מקצת שהודה בו נמצא אף השבועה שבאה מחמת אותו מקצת נשמטה כיון שהממון נשמט גם השבועה שבאה מחמת אותו ממון לשמטה. עכ"ל.

ובזה יובן היטב, וה"ק, 'וזה דבר השמטה' דאפי' דיבור שהיא השבועה משמטת וכמ"ש בגמ', והשתא ק' קו' הר"ן דלמאי איצטריך דבר לאתויי שבועה לשמט הא דין השביעית הוא שמוט כל בעל משה ידו וכיון דממון אין כאן שבועה אין כאן, ותיירץ (תי"ט) התי"ט דהיכא אמרי' דמשמטת הממון השמיטה, היכא דמודה במלוה, וז"ש 'אשר ישה את רעהו ואת אחיו', שאו' בודאי שחייב לחבירו, אבל מלוה ונעשית כפרנית אינה משמטת, וא"כ אי לא קרא דכתב 'וזה דבר' דמשמט שבועה, הו"א דבכה"ג אינה משמטת וא"כ איצטריך להכי, וכ"ת א"כ אמאי משמט דהא קי"ל הלכה רווחת מלוה ונעשית כפרנית אינה משמטת, והכתוב מפרק לה ויהיב טעמא דשאני הכא 'כי קרא שמטה לה', קרי בחיל הלוה הרי כבר השמיט אותו מקצת שהודה בו שהשבועה באה מחמתו, וכיון דעיקר נשמט לית לך גבאי שבועה שכבר נשמטה והלך החבל אחר הדלי, והבן.

ברכה על מצוות ישוב א"י

שאלה: כתב הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות (מצוה ד) שנצטוינו בתורה לרשת הארץ שנאמר והורשתם את הארץ וישבתם בה (במדבר לג נג), והיא מצוות עשה לדורות, עכ"ל. אם כן צ"ע למה אין עליה ברכה?

תשובה: יעוין מש"כ בספר אבני חן (ח"ב עמ' קסט) בשם גיסי הגר"ח קניבסקי שליט"א. ויש להוסיף שיתכן שהברכה בברכת המזון: נודה לך ה"א על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה וכו' בא"י על הארץ ועל המזון, ברכה זו כוללת את מצוות ישוב ארץ ישראל.

חשוקי חמד (לרבי יצחק זלברשטיין, כתובות קיא, א)

מורינו הגאון רבי
שלמה משה עמאר
שליט"א

מאמרים הלכתיים

הראשון לציון
ורבה של ירושלים עיה"ק

דין קדושת שביעית בלולב^א

במסכת סוכה (ל"ט ע"א) תנן הלוקח לולב מחברו בשביעית נותן לו אתרוג במתנה, לפי שאינו רשאי ללוקחו בשביעית. ופירש"י ז"ל, נותן לו אתרוג במתנה, חבר שקונה הושענא כולה מעם הארץ בשביעית, יבקש ממנו שיתן לו אתרוג במתנה.

ובגמרא שם לא רצה ליתן לו במתנה מהו, א"ר הונא מבליע ליה דמי אתרוג בלולב, (ופירש"י ז"ל, ימכור לו לולב ביוקר עד שיתן לו אתרוג במתנה), וליתיב ליה בהדיא, לפי שאין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ, דתניא אין מוסרין דמי פירות שביעית לע"ה יותר ממזון ג' סעודות, ואם מסר יאמר הרי מעות הללו יהו מחוללין על פירות שיש לי בתוך ביתי, ובא ואוכלן בקדושת שביעית. בד"א בלוקח מן המופקר אבל לוקח מן המשומר אפילו בכחצי איסר אסור.

ופירש"י ז"ל אין מוסרין, דהתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה, שכל פירות שביעית חייבין להתבצר בשביעית הן ודמיהן, ולא שיעשה בהן סחורתו להצניע לאחר שביעית ולהעשיר, ועמי הארץ חשודין על כך, לפיכך אין מוסרין להן כלום בדמים, דקעבר אלפני עיור לא תתן מכשול. יהו מחוללים על פירות שיש לי בתוך ביתי, שאינם של שביעית ויכנסו הפירות לקדושת תחתיהן. עכ"ל רש"י ז"ל.

ובגמרא להלן (ל"ט ע"ב) שאלו, אי הכי לולב נמי, (ופירש"י לולב נמי לא לזיבין מיניה שגם בו נוהג שביעית, וטעמא מפרש לקמן). ומשני לולב בר ששית הנכנס לשביעית הוא, אי הכי אתרוג נמי בת ששית הנכנסת לשביעית היא, אתרוג בתר לקיטה אזלינן. נקט האתרוג בלשון נקבה "בת ששית". (ואולם בזמנינו מתיחסים לאתרוג בלשון זכר, אתרוג מהודר או גדול וכדומה, אבל בגמ' כתבו בת ששית, ואפשר משום דבלשון הגמ' קרו ליה אתרוגא. עיין פ"ד דקידושין).

ולהלן (דף מ' ע"א) הקשו עוד, טעמא דלולב בר ששית הנכנס לשביעית, הא דבשביעית קדוש, אמאי עצים בעלמא הוא, ועצים אין בהם קדושת שביעית, דתנן עלי קנים ועלי גפנים וכו'. ומחלקת הגמרא, שקדושת שביעית שייכת במי שהנאתו וביעורו שוין (פירש"י ז"ל, שהנאתו וביעורו שמתבצר מהעולם, באין כאחד, כגון סיכה ושתייה והדלקת הנר וכו') יצאו עצים שהנאתן אחר ביעורן. פירש"י ז"ל, משנעשו גחלים אופין בהן, אבל לולב עיקר הנאתו לכבד בו את הבית, והוא שעת ביעורו וקלקולו, ודמי להנאת אכילה וכו'. עוד שאלו בגמ' שם, והאיכא עצים דמשחן דהנאתן וביעורן שוין. אמר רבא סתם עצים להסקה הן עומדים. ופירש"י ז"ל עצים דמשחן, עץ שמן שמדליקין בו להאיר כמו באבוקות, והוי הנאתו וביעורו שוין, ע"ש.

א. מתוך תשובה שהשיב רבינו לשואל ששאל 'האם יש קדושת שביעית בלולב והדסים, ונפקא מינה אם צריך לנהוג בהם קדושת שביעית, ואם מותר לעשות מהם טבעות וקויישלך, והאם מותר לשרופן בביעור חמץ כנהוג'.

דין קדושת שביעית בלולב | מאמרים הלכתיים

והרמב"ם ז"ל בהלכות שמיטה ויובל (פ"ח הלכה י"א) כתב, הלוקח לולב מעם הארץ בשביעית, נותן לו אתרוג במתנה, ואם לא נתן מבליע דמי אתרוג בלולב.

ומהר"י קורקוס ז"ל הזכיר את דברי המשנה והגמ' דסוכה הנ"ל, והזכיר שאמרו לולב בר ששית, והקשו ותיפוק ליה דהוי עצים ואין בהם קדושת שביעית, ותיצרו דשאני עצים דהסקה דאין הנאתן בשעת ביעורן, אבל לולב עיקרו לכבוד הבית קאי, והוי ליה הנאתו בשעת ביעורו ודמי לאכילה. וע"ש.

ונמצא דמפרש דמה שאמר הרמב"ם ז"ל נותן לו אתרוג במתנה, הוא משום דהלולב הוא בר ששית שאין בו קדושת שביעית דאזלינן בעצים בתר חנטה, ושאני אתרוג דאזלינן ביה בתר לקיטה כירק, וצ"ע לפי זה, למה לא פירש הרמב"ם ז"ל דבריו, ויאמר שמדובר בלולב בן ששית, אבל לולב בן שביעית אסור לקנותו. ומזה שהרמב"ם ז"ל סתם וכתב הלוקח לולב מעם הארץ וכו', מסתימת דבריו נראה דגם בלולב של שביעית מיירי, ואפ"ה אין בו קדושת שביעית דהוא עצים בעלמא, ולא חלה עליו קדושת שביעית. וצ"ע בזה.

והרדב"ז ז"ל בביאורו שם כתב (באה"ד) והלולב אין נוהג בו שביעית שהרי אינו פרי אלא חריות דקל, ואע"פ שהדקל עצמו חזקתו שמור, היינו דוקא פירותיו, אבל הלולבים אין נוהג בהם קדושת שביעית, הלכך דמי הלולב אינם דמי שביעית, אבל האתרוג הוא פרי ונוהג בו שביעית וחזקתו מן השמור, הלכך צריך שיתן לו האתרוג במתנה או יבליענו בדמי הלולב, שאם היה שוה ג', יתן לו ד', מפני האתרוג, ולא מסר דמי שביעית לע"ה. עכ"ל.

והנה לפי הרדב"ז ז"ל אתי שפיר דברי הרמב"ם ז"ל שסתם וכתב הנוטל לולב וכו', ולא פירש דאיירי בלולב בר ששית, משום דגם לולב בר שביעית אין בו קדושת שביעית, שאינו אלא חריות של דקל ואינו פרי. אלא דקשה מהגמ' שם, שאמרו שהוא שונה מעצי הסקה, שהלולב הנאתו וביעורו באים כאחד. ונראה שהיא המסקנא של הסוגיא. וראיתי שהגאון רעק"א בגליון הרמב"ם ז"ל שם כבר עמד על זה, שהזכיר דברי הרדב"ז ז"ל, שאינו פרי אלא חריות וכו', וכתב שכ"כ בפיה"מ סוכה, דלולב הוא כעצים ואין קדושת שביעית חלה עליו, וכ"כ רע"ב, ותמוה למציין בסוגיין דנראה שיש בו קדושת שביעית, כיון דהנאתו וביעורו שוין, ואינו דומה לשאר עצים שעומדים להסקה, אלא דהכא מיירי דהחנטה (של הלולב) היתה בששית, אבל באתרוג אזלינן בתר לקיטה, אח"כ מצאתי בעה"י שעמד בזה בספר כפות תמרים (דף מ' ע"ב ד"ה עוד) ע"ש. ושרש הדברים בגליון רעק"א ז"ל במשנה שם. ובגליון הרמב"ם כתבו, שבכפות תמרים כתב, שמסקנת הסוגיא דהוי כעצים בעלמא. וצריך לי עיון בפנים.

ולפי דברי הגרעק"א ע"ה הדרא הקושיא שהקשיתי לעיל לדוכתה, למה הרמב"ם סתם דבריו, ולא פירש דאיירי בלולב בן ששית. ואפשר שהגרעק"א אמר דבריו לפי סוגיית הגמרא, ולא לפרש את דברי הרמב"ם ז"ל, דמפשטות לשון הרמב"ם ז"ל נראה שמדבר בכל לולב גם לולבים שחנטו בשביעית, והטעם הוא משום שהוא חריות של עץ ואינו פרי, וע"כ אין בו קדושת שביעית.

ובפרט שכן כתב הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה היא בסוכה (פ"ג מ"א), שכתב באמצע פירושו שם, וז"ל, וכבר קדם הדין בפירות שביעית כי אין מותר לעשות מהם סחורה, ולא ליתן דמיהם לעם הארץ, והעיקר אצלנו אתרוג בתר לקיטתו אזלינן, וכיון שנלקט בשביעית דינו כדין פירות שביעית אע"ג שנגמר בששית. אבל הלולב מותר למוכרו כמו העצים ואין קדושת שביעית חלה עליו. עכ"ל. וכ"כ רע"ב ז"ל שם וז"ל, לפי שלולב עץ בעלמא הוא ואין בו קדושת שביעית. עכ"ל. ועיין בתפא"י (יכין אות ס"ו) שהביא דברי הגמ' וסיים, ודברי הר"ב תמוה. ובע"כ צ"ל דגם דברי הרמב"ם ז"ל בהלכה, כן מתבארים, דלולב אין בו קדושה שביעית אפילו שהוא בן שביעית דאינו אלא עץ

מאמרים הלכתיים | דין קדושת שביעית בלולב

בעלמא. וס"ל דסוגיין דסוכה אינה להלכה. ועוד חזון למועד אי"ה. ורבים מגדולי האחרונים פלפלו בזה, ונחלקו בזה כל גדולי הפוסקים קמאי ובתראי הלא בספרתם.

ונראה לדדידן שפוסקים כהרמב"ם ז"ל, ובפרט במצות התלויות בארץ גם בזה אין לנו אלא דברי הרמב"ם ז"ל, ואין קדושת שביעית בלולב כלל.

ובפרט שכל הטעם שאמרו בסוגיא דסוכה הנ"ל שלולב בן שביעית יש בו קדושה, שהוא שונה משאר העצים שהעצים אין ביעורן והנאתן שוין, דרק אחר שבערו ונעשו גחלים, אז אופין ונהנין בהם, אבל לולב כילויו והנאתו שוין, כמ"ש רש"י ז"ל (מ' ע"א) שם ד"ה יצאו, וז"ל (באה"ד) אבל לולב עיקר הנאתו לכבד את הבית והוא שעת ביעורו וקלקולו, ודמי להנאת אכילה וכו', עכ"ל.

והנה ענין זה שמכבדים הבתים בלולבים, חלף עבר מן העולם זה כמה דורות, וגם בדור הקודם שעדיין היו מטאטאים עם מטאטא בעל סיבים מן הצומח, גם זה אינו שייך ללולבים, וגם אז כבר היו מטאטאים עם שערות טבעיים וסינטטיים, ובימינו כבר נשכחו הלולבים ואין מי ששמע על מטאטא כזה.

וא"כ המציאות פשוטה לפנינו שהלולבים הם עצים בעלמא, ואין הנאתן וכילויין שוים, והרי הם כשאר עצי הסקה, ויש מקום לומר דכו"ע יודו בזמנינו שדין הלולב ככל עצי ההסקה, ולא חלה עליו קדושת שביעית בשום פנים, דפנים חדשות באו לכאן, וזו מציאות אחרת שונה לגמרי, וזה נראה פשוט וברור בס"ד.

ובע"ז ראינו שכאשר דימתי כן העלה הגאון מוהרש"ז אורבאך זללה"ה בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סימן נ"א אות כ"ג) כתב דכיון דבזה"ז אין רגילין כלל לכבד את הבית בלולבים, ואין נוטעים אותם כלל אדעתא דהכי, אין נוהג בהם קדושת שביעית. וע"ש שדן במה שהעירו מדברי הגר"ש וואזנר (שליט"א) בענין קליפות תפוזים הראויים למאכל בהמה. וע"ש. ואם נחוש רק משום שראוי לכבד בו, (אעפ"י שלא מכבדים בו), הרי אין לך עץ שלא ראוי להשען עליו או לעשותו בית יד למטאטא וכו', וחזינן נמי דנהוג עלמא שלא לנהוג שביעית בהדסים, והדסים חזי טפי לריח, מאשר לולב לכיבוד הבית, ואפ"ה כיון שבזמנינו אין ההדסים עומדים לכך לא קדשי, וה"נ בלולב. עכ"ל.

והוא יתד חזק ואין לזוז ממנו, שכבר הורה זקן ההוראה וכתורה יעשה. והובא בשבת הארץ על הרמב"ם שם (הערה 6) וציינו גם להמנחת יצחק ח"ו (סימן ס"א) ושם הביא דברי הרמב"ם (פ"ח הי"א) הנ"ל, והקשה על הרדב"ז ז"ל הנ"ל, דזה היפך מהסוגיא שאמרו בלולב בר ששית וכו'. וכתב שהרמב"ם אזיל לשיטתו בפירושו המשנה שם, וכבר העירו ע"ז בכפות תמרים ורעק"א ותפא"י (וכפי שכתבתי לעיל). וכתב שהכפות תמרים כתב לישב דהרמב"ם וסיעתיה סוברים, דכששאלו בגמ' (מ' ע"א) והאיכא עצים דמשחן דהנאתן וביעורן שוה, ור"ל דאפ"ה לא נהגא בהו קדושת שביעית ועושים בהם סחורה, ומשני רבא סתם עצים להסקה עומדים, כלומר דהנך דמשחן בטלים לגבייהו שהולכים אחר הרוב דקיימי להסקה, ולפ"ז ה"ה דלולב נמי בטל לגבי שאר העצים, וע"ש שכתב שהר"ן מספקא ליה בזה מפני שהתוספות (ב"ק ק"א ע"א ד"ה והאיכא) כתבו דסתם עצים להסקה, וגם עצים דמשחן להסקה עומדים, דלפ"ז לולב העומד לכבד את הבית, יש בו קדושת שביעית.

והמנח"י פירש בדרך אחרת שהרמב"ם וסיעתיה היתה להם גירסא אחרת בגמ' שם, כגירסת הגאונים שבבעל המאור שם, דגרסי רב כהנא אמר עצים להסקה תנאי היא, וכתב בעל המאור שזה תירוץ שני, דרבא אמר סתם עצים להסקה, ורב כהנא הוסיף דאפילו עצים של הסקה שהנאתן אחר ביעורן, יש תנא שסובר שיש בהם קדושת שביעית, והיינו רבי יוסי דאמר לכם לכל צרכיכם וכו', וכ"ש במה שהנאתן וביעורן שוה כגון עצים דמשחן, וכ"ש לולב שהנאתו קודמת לביעורו שעשוי לכבד בו את הבית, וע"כ הוצרכו להעמיד את משנתנו בלולב בן ששית הנכנס לשביעית, אבל לת"ק

דין קדושת שביעית בלולב | מאמרים הלכתיים

דרבי יוסי, דדרש לכם דומיא דלאכלה, עד שתהיה הנאתו וביעורו שוין, ולדידהו עצים להסקה אין בהם קדושת שביעית. והרמב"ם פוסק כרבנן דר' יוסי דרביים נינהו, ולפי"ז גם עצים דמשחן אין בהם קדושת שביעית, והה"נ בלולב אפילו עשוי לכבד הבית דינו ככל העצים ואין בו קדושת שביעית. וע"ש.

ועוד נלע"ד ליישב בדרכו של הגאון כפות תמרים, דכששאלו והא איכא עצים דמשחן, רצו להוכיח דאע"פ שהנאתו וביעורו שוין, עכ"פ אין בהן קדושת שביעית, אלא שהכפופ"ת כתב הטעם דאין בהם קדושת שביעית, מפני שהם בטלים לגבי רוב עצים שהם עומדים להסקה, ולענ"ד י"ל דמזה דחזינן שגם עצים דמשחן אין בהם קדושת שביעית, נלמד דבעינן לאכלה, מידי דחזי לאכילה חלה עליו קדושת שביעית, אבל הנאה שאינה של אכילה ולא ראוי לאכילה כלל לא חלה עליהם קדושת שביעית. ומצאתי תנא דמסייעני בזה הוא רבנו גרשום ז"ל בבכורות (לא): שכתב לולב בשביעית מותר למכור לפי שאינו פרי, עכ"ל. ואפשר שר"ל דאעפ"י שהלולב יש בו הנאה של כיבוד הבית, מ"מ אינה הנאה של אכילה ולא חלה עליו קדושת שביעית, ודי בזה לע"ע ובמועד אחר אשוב לחזק הדברים בעה"ז.

וע"ש עוד במנחת יצחק דנראה שמכריע להלכה בזה כדעת הרמב"ם ז"ל דלולב אין בו קדושת שביעית אפילו אם עשוי לכבד בו הבית.

ולפי מה שכתבתי לעיל מהמנחת שלמה, לכו"ע אין קדושת שביעית בלולב בזה"ז, דכבר לא משתמשים בו כלל, וכאשר ביארתי היטב לפני כן, ממילא פשיטא דאין לחוש לקנות לולב של שביעית בלי שום פקפוק. וה"ה שגם הדסים אפשר לקנות ולמכור, שגם הם אינם פרי, ולא עשויים לאכילה ולא לשימוש כלל, ולא חלה עליהם קדושת שביעית כלל. וכאמור כן מפורש גם במנחת שלמה הנ"ל. ועוד יש לצרף דעת הגאון אור שמח (הלכות פרה אדומה פי"א ה"ז) ציינוהו בספר המפתח על הרמב"ם שם, וכן בשבת הארץ שם (אות 7), שכתב שלולב שנלקט למצותו אין בו קדושת שביעית, ור"ל דאין בו קדושת שביעית לכולי עלמא, וא"כ להמחמירים יש סניף נוסף להתיר, ובפרט בזה"ז וכנ"ל.

מיחל ומצפה לישועת ה' על עמנו ועל נחלת אבותינו בב"א.

שלמה משה עמאר
הראשון לציון
הרב הראשי לירושלים

הגאון רבי דניאל וולפסון שליט"א

ראש ישיבת 'נתיבות חכמה'

יסוד דין שמיטת כספים בזמן הזה*

בסוגי' דגיטין ל"ז. מבואר דנחלקו רב ושמואל ור' יוחנן ור"ל, דלרב ושמואל אף בשטר שיש בו אחריות נכסים שביעית משמטת, ולר' יוחנן ור"ל דווקא בשטר שאין בו אחריות נכסים משמט, ומבואר בסוגי' שם דאע"ג דתניא כוותיהו דר"י ור"ל אפ"ה לא הסכים ר' יוחנן לעשות מעשה כדבריו ואמר וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה.

תמיהת הפאת השולחן על דברי רמב"ן מהירושלמי

א. יעוי' ברמב"ן בספר הזכות שם ובבעל התרומות שער מ"ה ח"א דין ד' בשם הרמב"ן שכתב דהטעם שחשש ר' יוחנן לעשות מעשה היינו משום דס"ל דשמיטת כספים בזמן הזה נוהגת מן התורה, אבל אילו היה נוהג רק מדרבנן מדוע לא יעשה מעשה ע"פ סברתו.

ואמנם בפאה"ש (כס, ד) הקשה ע"ז דזה נסתר מהירושלמי דבפ"י ה"א אייתי נמי דברי ר' יוחנן דהורה שמשמט אף בשטר ואמר מפני שאנו למדין מן ההלכה אנו עושין אותו, והלא ר' יוחנן גופי' ס"ל בירושלמי שביעית פ"ח ה"ד (ובפ"ב ה"א בדמאי) דשביעית בזה"ז מדרבנן (ושלכך הקלו שם בדין פועל אף כשלא הראה לו כמי שהראה לו), ואפ"ה לא רצה לעשות מעשה והיא קושי' גדולה לכאו' על רבינו הרמב"ן [ועי' בדרך אמונה בביאורה"ל פ"ט ה"ג מה שצידד לישב בזה, ועי'].

[הן אמת דלס"ד דר' יוסי שבירושלמי שביעית פ"י ה"ב דשמיטת כספים דנוהגת אף בחו"ל והיא חובת הגוף ולא תלוי בארץ לא נתבטלה אף כשגלו, א"כ י"ל דאף אי שמיטת קרקעות בזה"ז דרבנן כריו"ח בפ"ח, מ"מ שמיטת כספים הוי מדאו', אבל מסקנת ר' יוסי בירושלמי אינה כן, משום דהוקשה שמיטת כספים לשמיטת קרקע, ושפיר הקשה פאה"ש].

כעיי"ז קשה בדברי מהרי"ק שהצדיק מנהג המדינות שלא נהגו בשמיטת כספים

ב. וכעיי"ז יש להעיר במה שכתב הרמ"א חו"מ רס"ז לקיים קצת מנהג המדינות שאין נוהגים דין שמיטת כספים בזמן הזה, והרא"ש בתשובה היה צווח ככרוכיא לבטל המנהג ולא אשגחו ביה, וכתב הרמ"א ז"ל דכבר כתבו האחרונים ז"ל טעם למנהג שמיטה כמבואר בדברי מהרי"ק שורש צ"ב ומהר"ר איסרלן סי' ד"ש ובמהר"ל ואין לדקדק אחריהם, והנה במהרי"ק מבואר בטעם ישוב המנהג דהיינו משום דקיי"ל דמלוה שבשטר אין שביעית משמטת אותו, והיינו כדעת ר"י ור"ל, ובפשוטו

א. התודה והברכה על השתדלותו במאמר ראש הישיבה, לתלמידו חביבו רבי זאב גולדווסר שליט"א, זכות זיכוי הרבים תעמוד לו ולמשפחתו ברו"ג. אמן.

יסוד דין שמיטת כספים בזמן הזה | מאמרים הלכתיים

הוא מילתא דתמיהא שהרי ר' יוחנן עצמו לא הסכים לעשות מעשה, וביאר התומים בסי' ס"ז ס"ק ב' כוונת המהרי"ק ע"פ דברי הרמב"ן בספר הזכות ובעל התרומות, דכל עיקר מה שלא עשה רבי יוחנן מעשה שלא לשמט מלווה בשטר היינו דווקא משום דשביעית בזה"ז דאורייתא ונמצא דלדין דשמיטה בזה"ז אינו אלא מדרבנן שפיר יל"ד ע"פ דעת רבי יוחנן דסבירא ליה לעיקר דמלווה שבשטרות אינו משמט ושהו טעם המנהג, ואה"נ דלפי"ז לא נהגו כן אלא במלווה בשטרות ולא במלווה ע"פ.

ואמנם בפשוטו צ"ע טובא שהרי דברי הרמב"ן נסתרים מדברי הירושלמי דחזינן דאף אם שביעית בזה"ז אינו אלא מדרבנן אפ"ה לא רצה רבי יוחנן לעשות מעשה כדבריו, ושוב תקשי על מנהג העולם.

ביאור התרומת הדשן בטעם מנהג המדינות

ג. ויעוי' בתרומת הדשן ס' ד"ש שכתב טעם אחר ליישוב המנהג וז"ל, יראה אע"ג דכתב ר"י וכן מוכח מדברי ר"ת וכמה גאונים, וכן מפי' רש"י פ"ק דע"ז דשמיטת כספים נוהגת בזמן הזה, לא חזינן רבנן קשישי בדורותינו דהו מורו לנהוג עתה שמיטת כספים, ואדרבה שמעתי שהיה אחד טוען שמיטת כספים לפטור מהלוואה היה נחשב כאחד מן המתמיהין וכו'. ונראה למצוא קצת טעם וסברא אמאי לא נוהגים תורת שמיטת כספים עתה בדורותינו, משום דקי"ל כרבי דשמיטת כספים בזמן הזה אינו אלא מדרבנן זכר לשביעית, אבל מדאורייתא בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים. כך דרש לה רבי בתלמודא (קידושין ל"ח:), וא"כ נוכל לומר דלא תיקנו זכר לשביעית אלא בארצות שקרובים לא"י כגון בכל ומצרים, וכה"ג תירץ ר"י בחד שינויא דמהאי טעמא לא נהגינן תרומות ומעשרות בארצינו, דאשכחן דהוי נהיגי בהו האמוראים בבבל דלא גזרו בחו"ל רק לארצות הקרובים לא"י ולא ברחוקים. ואע"ג דחלה נוהג בכל הארצות, וחילק בה, משום דחלה דמיא טפי לחובת הגוף מלחובת קרקע, משום דבעל העיסה חייב בה ולא בעל הקרקע, ול"ד לתרו"מ דחובתם רק על בעלי קרקע. ולפי"ז כל שכן שמיטת כספים שתנהג בכל הארצות דחובת הגוף ממש היא, כדאיתא בהדיא פ"ק דקידושין קרוב לסופו (ל"ח:), י"ל דמ"מ הואיל ואיתקש שמיטת כספים לשמיטת קרקעות, ושם שמיטה חדא הוא דתרווייהו בקדושת שביעית תלוי, ובזמנ"ז לא נתקן אלא זכר לשביעית, דמיא טפי לחובת קרקע מחלה. וכן משמע התם פ"ק דקידושין דהא אי לא הוה קרא הוי דרשינן דאפי' בזמן השמטת קרקע לא תנהוג שמיטה בחו"ל אלא בא"י, והשתא נמי דרביה קרא, מ"מ דמיא נמי לחובת קרקע משום דשם שמיטה חדא היא כדפרישית. והא דכתבו המחברים דר"ת כתב פרוזבול בימיו, וכן הא דלעיל דכתב אשירי דיש לנהוג תורת שמיטת כספים, אפשר לא ס"ל כהך שינויא דר"י דיש לחלק בחו"ל בין ארצות קרובות לרחוקות, וכן הוא האמת דר"ת תירץ ההיא דתרומות ומעשרות בענין אחר משינויא דר"י. אכן אנן אשינויא דר"י סמכינן לענין שמיטה. ועיי"ש שהאריך בזה.

תמיהא לטעם תרומת הדשן מהירושלמי

ויש להקשות טובא ע"ז, דלכאו' היה נראה דזה נסתר להדי' מדברי הירושלמי שביעית פ"י ה"ב דאיתא בזה"ל וזה דבר השמיטה שמוט בשעה שהשמיטה נוהגת דבר תורה השמט כספים נוהגת בין בארץ ובין בחו"ל דבר תורה, ובשעה שהשמיטה נוהגת מדבריהם השמט כספים נוהגת בין בארץ ובין בחו"ל מדבריהם, ומשמע להדי' [הן מצד הלשון והן מצד תוכן הענין] דכי היכי דכשנוהגת דבר תורה נוהגת בכל חו"ל [ולא רק בארצות הסמוכות], דומי' דהכי הא דנוהג מדבריהם בין בארץ ובין בחו"ל היינו בכל חו"ל, ותקשי אתרוה"ד.

כיו"ב הקשה רמב"ן לרב אלברגלוני

ובאמת כבר הובא שיטה כע"ז ברמב"ן גיטין ל"ו. (ד"ה ולענין הלכה) משמ"י דהרב אלברגלוני ז"ל דבזה"ז אינו נוהג אלא בארץ ישראל, והרמב"ן דחה שיטה זו והזכיר לעיל מינה הוכחה זו מדברי הירושלמי, עיי"ש [וכ"ה בביאור הגר"א סק"ד].

ואמנם הרמב"ן שם הקשה ע"ז עוד מדברי שמואל דתלה דין פרוזבול בבי דינא דסורא ונהרדעא ומרב אשי ורבנן דבי רב אשי ורבה ואביי דכולהו הוו בחו"ל ובזה"ז ואפ"ה הוה משמטי, והנה אי משום הא נראה פשוט לדעת התרוה"ד מיהת אי"ז קושי שהרי ס"ל להדי' דבארצות הסמוכות כגון בבל ומצרים דתקנו בהו חיוב תרומות ומעשרות שפיר תקנו אף שמיטת כספים, ולא תקשי מכל הנך אמוראי דהוו בבבל, ויתכן א"כ שזהו דברי הרב אלברגלוני [ומה"ט כתב התרוה"ד דכל עיקר ישובו אינו אלא לדעת ר"י ולא לר"ת דס"ל (בעבודה זרה נ"ח: ב"ש). דתקנו חיוב תרו"מ אף בכל חו"ל, דלפי"ז אף אם נדמה שמיטת כספים לתרו"מ אפ"ה נוהג גם בחו"ל, ואף די"ל דשמיטת כספים דמי לשמיטת קרקע, מ"מ כוונת התרוה"ד דא"כ ודאי תקשי כקושי' רמב"ן מכל אמוראי דנהגוהו בבבל, וע"כ מוכח מיהת דבארצות הסמוכות נוהג שמיטת כספים, ומאחר דלר"ת אין שום חילוק בדבר ע"כ נוהג אף בשאר חו"ל, ופשוט], אבל הקושיא הנ"ל מדברי הירושלמי תקשי טובא בינן לר"י אלברגלוני ובינן לתרוה"ד והרמ"א שסמך ע"ז, וצ"ע.

בירור שיטת הרמב"ם בגדר פרוזבול ובגדר מסירת דברים בת"ח

ד. ואשר יראה לדון בזה בס"ד דלהירושלמי שיטה אחרת בדבר, ואין להוכיח מזה בדעת הבבלי, והוא בהקדם לשון הרמב"ם פ"ט משמיטה הכ"ז שכתב בזה"ל ת"ח שהלוא זה את זה ומסר דבריו לתלמידים ואמר מוסר אני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה אינו צריך לכתוב פרוזבול, מפני שהן יודעים שהשמטת כספים בזמן הזה מדבריהם ובדברים בלבד היא נדחית. ומבואר מדברי הרמב"ם דהא דרבנן דבי רב אשי (גיטין ל"ו:). הוה מסרי מיליהו להדדי, וכן רבי יוחנן דהוי מסר מילי לר' חייא בר אבא, אין זה משום דמדרבנן חשיב כמוסר שטרותיו לבי"ד, אלא דין אחר, דמאחר ששמיטת כספים בזה"ז מדבריהם, בדברים בלבד היא נדחית, וכך הוא גדר תק"ח דכל עיקר דין שמיטה אינו אלא במקום שלא מסר בדברים שלא תשמט אבל אם מסר בדברים שלא תשמט אינה משמטת, ולא משום לתא דמסירת שטרותיו לבי"ד הוא כלל.

ועי' עוד בדברי הרמב"ם פ"ט הי"ז שכתב אין כותבין פרוזבול אלא חכמים גדולים ביותר כבי"ד של רב אמי ורב אסי שהם ראויים להפקיע ממון בנ"א אבל שאר בתי דינין אין כותבין, ונראה דס"ל דאף להבנת עמי הארץ דאינם יודעים שהשמטת כספים בזה"ז מדבריהם ואינם יודעים מהאי טעמא שבדברים בלבד היא נדחית, מ"מ אף לפי מחשבתם אין תקנת פרוזבול משום מסירת דבריו לבי"ד דא"כ לא היה צריך בזה בי"ד חשוב הראויים להפקיע ממון בנ"א, אלא דלהבנתם הוי מתורת הפקר בי"ד הפקר ולכך הוא בדווקא בבי"ד הראויים להפקיע ממון, והרמב"ם מפרש דשמואל (גיטין ל"ו:). ורבנן דבי רב אשי לא פליגי אהדדי, דלהבנת עמי הארץ אנו צריכים להפקעת בי"ד חשוב ואילו להבנת ת"ח הוא משום דלקושטא שמיטת כספים בזה"ז בדברים בלבד היא נדחית, ונמצא דבין להבנת ע"ה ובין להבנת ת"ח אין זה שייך כלל ללתא דמוסר שטרותיו לבי"ד.

וזהו שלא כדעת רש"י מכות ג': דתקנת פרוזבול ודין מסירת שטרותיו לבי"ד הוי חד דינא, וכבר חלקו התוס' במכות שם על דברי רש"י, ואמנם גם לדברי רש"י ביארו התוס' בגיטין ל"ו. (ד"ה מ) דע"כ סבירא ל' דאף מסירת שטרותיו לבי"ד אינו דאורייתא אלא משום הפקר בי"ד הפקר, ומ"מ עדיין יש חילוק, דלדעת רש"י עשו בזה גדר מסוים דנתנו לזה דין דמסירת שטרותיו לבי"ד חשיב דאין זה חוב שנאמר בו דין שמיטה ובכוחם לעשות כן משום הפקר בי"ד הפקר, ואילו לדעת הרמב"ם ולתוס' במכות אי"ז כלל מדין מסירת שטרותיו לבי"ד, והוא שלא כדעת הר"ן בגיטין

יסוד דין שמיטת כספים בזמן הזה | מאמרים הלכתיים

ל"ו ועוד ראשונים דתקנת פרוזבול הוי הרחבת דין מסירת שטרותיו לבי"ד, ועוד ע"י בתוס' גיטין ל"ו. (ר"ה מ"י) דהבינו ג"כ דבכל פרוזבול איכא ב"י משום מסירת שטרותיו לבי"ד והטעם דלא תיקן הלל אלא בשמיטה דרבנן הוא מטעם אחר משום שלא היה להלל לעשות טצדקי לעקור מצות שביעית עיי"ש, ועכ"פ דעת הרמב"ם מבואר להדיא כמו שכתבנו דינא דמסירת שטרותיו לבי"ד ודין פרוזבול תרי עניינים נפרדים נינהו, ומסירת שטרותיו לבי"ד הוי דין תורה [כמבואר בלשון הרמב"ם פ"ט הט"ו], ואילו תקנת פרוזבול בין להבנת ת"ח ובין להבנת ע"ה הוא גדר בפנ"ע וכדעת התוס' במכות בזה.

ביאור סברת הרמב"ם בזה

ה. ונראה דיסוד דברי הרמב"ם הוא משום דס"ל דשמיטת כספים דתיקנו נוהגת בזה"ז לא תיקנוה כלל כעין דין שמיטת כספים דאורייתא, שכן לשון הגמ' גיטין ל"ו: דהתקינו רבנן דתשמט בזה"ז זכר לשביעית ופי' רש"י ז"ל דלא תשתכח תורת שביעית, וכן כתב הרמב"ם בפ"ט ה"ג וז"ל ודברי סופרים שתה"י שמיטת כספים נוהגת בזה"ז ואע"פ שאין היובל נוהג תיקנו שלא תשתכח תורת שמיטת הכספים מישראל עכ"ל, והנה בשמיטת קרקעות וכן בתרו"מ בזה"ז לא אשכחן לכאן בשום מקום לשון זה דטעם התקנה הוא משום דלא תשתכח וכן לא אשכחן בהו לשון הגמ' דהוי זכר לשביעית.

וי"ל מעתה דזהו יסוד דינא דס"ל להרמב"ם דהשמטת כספים בזה"ז מדבריהם בדברים בלבד היא נדחית, משום דס"ל דלענין מה שתיקנו שלא תשתכח תורת שביעית מישראל סגי בהא דתיקנו דבלא מסירת מודעא ומסירת דברים נוהג דין שביעית, וכבר יזכר עיי"ז מצות שמיטת כספים בישראל, וראו חכמים צורך בדבר ליתן עצה לבטל שמיטת כספים ע"י מסירת דברים בעלמא מאחר דסגי בזה כדי שלא תשתכח תורת שביעית, ולא חששו שיצא מזה קלקול דיסברו דאף בזמן הבית מועיל דברים להפקיע דין שמיטה, שהרי כל עיקר הך דינא דפרוזבול אינו אלא לת"ח דיודעים דהשמטת כספים בזה"ז הוא מדבריהם ובדברים בלבד היא נדחית, וכלפי ע"ה הלא לפי מחשבתם הוי מדין הפקר ב"ד הפקר ובודאי יודעים דהפקר ב"ד הפקר תלוי ברצון ב"ד ונמצא שלא יצא מהדבר שום קלקול, ומאחר דסגי בזה שיהי' בכך זכר לשביעית לא תיקנו יותר מכך.

ועכ"פ נמצא מבואר מזה יסוד גדול דחלוק ביסודו תקנת שמיטת כספים משמיטת קרקעות דשמיטת כספים לא תיקנו כלל כעין הרחבת דין דאורייתא אלא כל כולו תקנת דין מחדשת זכר לשמיטה ותיקנו בזה גדרים מחדשים דמהני בזה הפקעת דברים.

ישוב סברת התרומת הדשן והרב אלברגלוני וביאור טעם הרמב"ן שנטה מזה

ו. ונראה ברור בס"ד דזהו טעם יסוד דברי התרומת הדשן שחידש דלא תיקנו בזה"ז אלא באר"י ובארצות הסמוכות ולא בשאר חו"ל, אע"ג דמדאורייתא אין שום חילוק בין אר"י לחו"ל לעניין שמיטת כספים, והטעם בזה דמאחר דלא תיקנו בזה כעין דאורייתא ואין זה הרחבת דין שמיטת כספים דאורייתא אלא תקנה בפני עצמה שלא תשתכח תורת שביעית, די בזה שתיקנו בעיקר מקומות ישוב ישראל שהי' באר"י ובארצות הסמוכות וסגי בזה כדי שלא תשתכח תורת שביעית, ויתכן א"כ דזהו אף דעת הרב אלברגלוני ז"ל שברמב"ן גיטין הנ"ל סק"ג.²

ב. והרמב"ן דמיאן בזה, י"ל דס"ל דמאחר דשמיטת כספים נוהגת בדאורייתא בין בארץ ובין בחו"ל, והוי חיוב הגוף, שוב אם נבוא לחלק ולומר דאפ"ה בהתקנה דרבנן דבזה"ז לא תיקנו אלא בא"י ע"כ הטעם בזה כמשי"כ התרוה"י משום שהשווהו דרבנן לשמיטת קרקע שהרי תרויהו תליין בשנת השמיטה וכמובן, ומאחר דבשמיטת

ביאור שיטת הירושלמי בגדר פרוזבול

ז. והנה כל זה שביארנו בסק"ד וסק"ה ולהלן הוא בדעת הבבלי, אבל בדברי הירושלמי הדברים מפורשים בפשוטו דאינו כן, וז"ל הירושלמי בפ"י ריש ה"ב "מכאן סמכו לפרוזבול שהוא מן התורה" וקאי אדלעיל (סוף ה"א) שהביא הירושלמי ברייתא דתניא ואשר יהי' לך ולא מוסר שטרותיו לבי"ד, וזהו סיומא דברייתא מכאן סמכו לפרוזבול שהוא מן התורה וכמו שפירשו המפרשים בזה. ויעוי' שם בירושלמי דפריך ופרוזבול דבר תורה הוא [בתמיה], ומשני הירושלמי כשהתקין הלל סמכוה לדבר תורה, ועי' שם עוד דמעיקרא הוה סבירא לי' לר' יוסי בירושלמי שם דאכן שמיטת כספים בזה"ז הוא מן התורה ואפי' הכי מהני תקנת הלל וע"כ היינו טעמא דחשבוהו כמסירת שטרותיו לבי"ד, ואף אם למסקנא שם לא מהני אלא לשמיטה מדרבנן, מכל מקום יש לומר דגדר הדברים משום דחשיב כמסירת שטרותיו לבי"ד וכשי' תוס' בגיטין והר"ן הנ"ל.

גדר חיוב שמיטת כספים בזמן הזה להירושלמי

וגראה להוסיף דלפי"ז יתכן טובא לדעת הירושלמי שמיטת כספים אינו משום זכר לשמיטה לחוד, אלא הוי דין דרבנן כשאר דין שמיטה דרבנן, ואכן לשון הירושלמי להלן שם "בשעה שהשמיטה נוהגת מדבריהם השמט כספים נוהגת בין בארץ בין בחו"ל מדבריהם" ופשטות הדברים דהיינו ממש כהנידון דמייתי שם לעיל האם מעשרות בזה"ז מדברי תורה או מדבריהם ודומיא דהכי שקיל וטרי האם שמיטה בזה"ז מן התורה או מדבריהם, ועכ"פ י"ל דהוי תקנה כעין דאורייתא ולא משום זכר לשמיטה לחוד. ואיך שיהי' פשוט דלדברי הירושלמי דגדר דין שמיטה הוא משום מסירת שטרותיו לבי"ד שפיר י"ל דתקנוה כעין דאורייתא כשאר תקנות חכמים בשמיטת קרקעות או בתרו"מ בזה"ז.

ישוב התמיהה בתרומת הדשן בסק"ג

ח. ואשר מעתה מתיישבת מאליה התמיהה שעמדנו בה (בסק"ג) על דברי התרומת הדשן וכן לדברי ר"י אלברגלוני שברמב"ן דסבירא להו דלא תיקנו בזה"ז בחו"ל, ותמהנו בזה מדברי הירושלמי דמשמע להיפך, אולם להאמור אין זה קושיא כלל שהרי חלוק ביסודו גדר דין שמיטת כספים להבבלי מלהירושלמי, וכל עיקר סברת תרומת הדשן [ור"י אלברגלוני] אינה אלא בדעת הבבלי דאינו אלא משום זכר לשמיטה, וסגי משום זכר לשמיטה לתקן באר"י או עכ"פ בארצות הסמוכות, משא"כ לדעת הירושלמי דתיקנוה כעין דאורייתא, ולא סבירא ליה לירושלמי כרבנן דבי רב אשי דהוי מסרי להו מילי להדדי, ואף לא סבירא לי' לירושלמי דפרוזבול הוי מכח הפקר בי"ד הפקר

קרקע לא תקנו אף בארצות הסמוכות וכמש"כ הרמב"ם פ"ד משמיטה הכ"ז ולא מצינו חולק בזה, שוב מהיכ"ת דשמיטת כספים ינהג בהסמוכות את"ל דאינו נוהג בשאר חו"ל.

ובדעת התרוה"ד צ"ל לכאז' דמאחר שתקנו חיוב תרו"מ בהסמוכות, על כרחן היינו משום דמחלפי בפירות א"י, דמצוי שמביאים לשם פירות מא"י החייבות מדאו' בתרו"מ [ועי' דרך אמונה פ"ה מבכורים ביאור"ל ל"ד: ובעי"ז נ"ט], ולפי"ז י"ל דלכך לא תקנו בהו שביעית דזה תלי' בהקרקע והקרקע ידועה אם היא מא"י או מחו"ל, ולא רצו לתקן איטורי קדושת שביעית בפירות של מדינות אלו מאחר שלא תקנו שם איסור בעבודת הקרקע [ועוד] דמאחר שאסור להוציא פירות קדושת שביעית מהארץ לחו"ל [כפ"ז מ"ה], תו לא מחלפי בארצות הסמוכות, שהרי אין מצוי שם פירות קדו"ש מא"י, וביותר דלר"ש וראב"ד בתוי"כ פרשת בהר פ"א, זהו כל טעם איסור הוצאה לחו"ל שמא לא ישמרו בהם קדו"ש שיחשבו שהם של חו"ל] ואשר מעתה י"ל דשמיטת כספים דמצוי שילך המלוה ממדינה זו הסמוכה לא"י ויהי' בא"י הסמוכה בזמן שמיטת כספים [ומסתברא דתלי' במקום המלוה, דעליו המצוה, ואף כלפי דאו' מסתבר כן, וכגון שהמלוה במדינה שהגיע בה צה"כ בליל ר"ה והלוה במדינה אחרת, ויש שנסתפקו בזה], שפיר מחלפי זה בזה, ונמצא דבכלל תקנת תרו"מ בארצות הסמוכות הוא, ולא דמי לשביעית דלענין שביעית סמוכות הוי כאינם סמוכות, ודו"ק. [ועי"ל עפ"י הטעמים שבדרך אמונה פ"ד משמיטה אות ר"ג מדוע לא תיקנו שביעית בארצות הסמוכות (ולא כתב כהטעם שביארנו, ועי'), דלפי"ז אילולי טעמים מיוחדים היו מתקנים אף שביעית כתרומ"מ, ולכך שפיר תקנו שמיטת כספים [ושו"ר בד"א ביאור"ל פ"ט משמיטה ה"ג בסופו]. אולם בדעת הרמב"ן י"ל דכ"ז ליתא דסו"ס לא תקנו שביעית בסמוכות.

להצריך בי דינא דרב אמי ורב אסי שיש בכוחם להפקיע ממון, אלא כל עיקרו של דין פרובול הוי בכלל גדר דין דאורייתא דמסירת שטרותיו לבי"ד, ולעולם לא עשו שום קולא בדין שמיטת כספים בזה"ז, והתקנה היא כעין דאורייתא, ולהכי פשוט דסבירא לי' לירושלמי דאין שום טעם דלא יתקנו כעין דאורייתא אף בחו"ל ואף בארצות הרחוקות שבחו"ל, וכל עיקר דברי ר"י אלברגלוני והתרומת הדשן אינם אלא בדעת הבבלי ודו"ק היטב.

ישוב תמיהת פאת השולחן להרמב"ן הנ"ל סק"א

ט. ואשר לפי"ז נוכל ליישב היטב אף דברי הרמב"ן בספר הזכות הנ"ל סק"א, די"ל דכל עיקר מה דהוה פשיטא לי' לרמב"ן ז"ל דאילו שמיטת כספים הוי מדרבנן היה נוהג רבי יוחנן כסברתו אף הלכה למעשה [וכמו שכתב הרמב"ן בלשונו דבשל דבריהם מדמים ועושים מעשה] הלא כבר ביאר היטב בדרך אמונה בביאור פ"ט ה"ג דכוונת דברי הרמב"ן הוא ע"פ המבואר בעירובין ס"ז ב' בדאורייתא מותבינן תיובתא והדר עבדינן מעשה ואילו בדרבנן עבדינן מעשה והדר מותבינן תיובתא, והלא בגמ' עירובין לא איירי אלא בעירובי חצרות (וכדפי' רש"י ז"ל שם) ועירובי חצרות כל עיקרו אינו אלא מדרבנן ואין לו עיקר מדאורייתא כלל, ושפיר יתכן דבהנך תקנות חכמים דתיקנוהו כעין וכהרחבת דין תורה לא מצינו שהקילו בזה לעשות מעשה, ובפרט לפי מה שכתב החזו"א בדמאי ס"ט סק"א דתרו"מ בזה"ז שהוא דרבנן מיקרי דיש לו עיקר מהתורה ולא מקילינן בזה כמה קולות דמצינו בסורי' עי"ש.

ואשר מעתה י"ל דכל עיקר כוונת הרמב"ן בספר הזכות הוא דווקא לדעת הבבלי דסבירא לי' דלמ"ד דשמיטה אינה נוהגת בזה"ז מן התורה אינה אלא זכר לשמיטה וכדחזינן ברבנן דבי רב אשי וכנ"ל דהוי גדר בפני עצמו ולא תיקנוהו כלל כעין דאורייתא, משא"כ בדעת הירושלמי דסבירא לי' דתיקנו שמיטת כספים כעין דאורייתא, וככל מה שנתבאר, שפיר י"ל דאף הרמב"ן מודה דלא בעי רב יוחנן למעבד מעשה אף מדרבנן משום דחשיב כיש לו עיקר מן התורה ואתי שפיר היטב קושיית הפאה"ש מדברי הירושלמי וכמובא באות א' ולפי האמור כל דברי הרמב"ן אינם אלא בהגדרת דעת הבבלי בגדר דין שמיטת כספים בזה"ז.

[ואמנם יש להעיר דלפי"ז לא אתיין דברי הרמב"ן בספר הזכות כדבריו ז"ל בחידושים בגיטין, דשם מצדד אף בדעת הירושלמי דמוסר שטרותיו לבי"ד אינו אלא דין דרבנן עי"ש, שהרי באמת אפשר דאה"נ שבדבריו בחידושו לא הזכיר את דבריו ז"ל המחודשים בספר הזכות דדעת רבי יוחנן דשמיטת כספים בזה"ז הוי מן התורה, ואפשר שחזר בו הרמב"ן מזה. ועכ"פ בעצמותן של דברים הדברים שכתבנו נכונים דלא תקשי קושיית הפאה"ש מדברי הירושלמי על דברי הרמב"ן בספר הזכות. ועי' עוד בדרך אמונה פ"ט ה"ג הנ"ל דסברתו ביישוב קושיית הפאה"ש דומה לדברינו דבדבר שיש לו עיקר מהתורה מודה הרמב"ן, אלא דלדבריו אין זה משום דמצינו פלוגתת הבבלי והירושלמי בגדר שמיטת כספים אלא כתב בדרך אפשר דשמא נחלקו בזה אמוראי בגיטין ס"ה, עי"ש, ואילו לדברינו הדברים מאירים דתליא בפלוגתת הבבלי והירושלמי בעיקר גדר שמיטת כספים וככל מה שנתבאר].

ישוב דברי המהרי"ק

י. ולפי האמור יתיישבו גם דברי המהרי"ק ביישוב המנהג דלא נהגו בשמיטת כספים בזה"ז, והיינו כפירוש התומים הנ"ל ע"פ דברי הרמב"ן, ומה דתקשי על זה מדברי הירושלמי, הרי להאמור הדברים מיושבים היטב דאין כאן קושיא כלל מדברי הירושלמי, והירושלמי לטעמיה דתיקנו שמיטת כספים בזה"ז כעין דאורייתא משא"כ לדעת הבבלי וככל מה שנתבאר, ואף אם לא ננקוט כן בכוונת הרמב"ן עצמו וכמו שהערנו בסוף סק"ט מחידושו, מכל מקום ביישוב המנהג ובדברי המהרי"ק הדברים מיושבים היטב.

הגאון רבי
שניאור ז. רוה
שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

פרוזבול שנעשה שלא לפני בית דין חשוב האם מועיל

עש"ק פרשת דברים חזון תשפ"ב
שיהפוך לנו הי"ת הימים לששון ושמחה

לכבוד מעלת ידידינו הנעלה
הרה"ג רבי אליהו עזריאל שליט"א
ראש כולל מאור ישראל אלעד
השלום והברכה!

במאי דשדר לן מר, ליישב תמיהה על דברי מרן בעל חזו"ע שכתב (פרוזבול, עמ' מט) בהערה שפרוזבול שנעשה שלא ע"י ב"ד חשוב בדיעבד מהני וכו'. ע"ש. וכתבתם שלכאורה קשה שהרי הדברים הם נגד פסק מרן השו"ע להדיא (ח"ו"מ סי' סו סי"ח) שכתב שם: 'פרוזבול, אינו משמט. ואינו נכתב אלא בבית דין חשוב, דהיינו שלשה בקיאים בדין ובענין פרוזבול, ויודעים ענין שמיטה, והמחוס רבים עליהם באותה העיר' ולא כתב הדין בשם יש אומרים, וקי"ל דבכה"ג אין לומר קים לי נגד מרן. וכתב כבודו שאולי אפשר ליישב, שכל דברי מרן השו"ע איירי לכתחילה, ולכן בזה"ז ששביעית דרבנן אזלינן לקולא. עכת"ד.

ובאמת דקשה לומר שלשונו של מרן שם הוא רק לכתחילה, כיון שמהלשון ודאי לא משמע הכי, ועוד שהרי מרן בבית יוסף בד"ה וכותבין אותו, דן באריכות בדברי הראשונים לגבי ב"ד חשוב בדורו או דווקא בב"ד של רב אמי ורב אסי, וכמבואר שם, והיאך יבוא לשונו כאן לבאר דהוי רק לכתחילה? ובוודאי שכל דברי מרן השו"ע הוא רק על הזה"ז שהוא דרבנן, שהרי מעיקר תקנת פרוזבול הוא מתקנת הלל והוא רק מדרבנן, והגם שנחלקו הראשונים אם הייתה שמיטה של תורה, האם פרוזבול יועיל בה [כלומר ב"ד יכולים להפקיר ממונו של אדם, אולם השאלה אם יכולים ליכות ממונו לאחר], ומחלוקתם על דברי אב"י ורבא בגמרא בגיטין (דל"ו ע"א) ונחלקו הראשונים האם תירוצו של רבא דהיינו מחמת 'הפקר בית דין הפקר' איירי גם על שאלת הגמ' האם יש מדאורייתא דמשמט ותקין הלל דלא משמט, שלדעת רש"י שם גם על זה איירי תירוצו של רבא, כלומר שלדבריו גם אם שמיטה הייתה מן התורה יועיל פרוזבול, וכ"כ הרשב"א בחי' עמ"ס גיטין שם. וכ"כ המאירי (מגן אבות סי' סו) וכ"כ המאירי בבית הבחירה על הסוגיא בגיטין כאן בזה"ל: 'אלא אף לכל דורות הבאים אחריו לכל זמן שתהא השמטת כספים נוהגת בו מדברי סופרים'. וכ"כ הריב"ש (סי' שצט) ועוד. אולם רבינו הרמב"ם כתב בהל' שמו"י (פ"ט ה"ז) שאם שמיטה הייתה מן התורה פרוזבול לא יועיל להוציא מהלוה לתת למלוה [וכן ביאר בדבריו מרן הכס"מ שם ובבית יוסף בסוד"ה יש לו פרוזבול אינה משמטת]. ואמנם הראב"ד פליג על דבריו וס"ל שרבא הוא עיקר

פרוזבול שנעשה שלא לפני בית דין חשוב | מאמרים הלכתיים

לגבי אביי, ודברי רבא נאמרו בכל זמן. וראה עוד בדברי התומים ס"ק כ, ובדברי האורים ס"ק לה ובשאר נו"כ. ואם כן מרן השו"ע שדן בבית יוסף בכל הדינים הללו, ומשמע מלשונו כפי שביארו הנו"כ בדבריו וכל זה מהני רק בשמיטה שבזה"ז שהיא מדרבנן וכדברי הרמב"ם, וכ"כ הכרעה מרן בעל חזו"ע (עמ' מה). ולמרות כל זה הכריע בסעי' יח וכתב כדבר פשוט שאין פרוזבול מהני אלא בבית דין חשוב, וכפי שהביא שכן דעת הפוסקים בבית יוסף. אם כן הכל מוכרע כאחד, ואין אפשר לומר שכיון שזה מדרבנן, לא הכריע כך בשו"ע אלא לכתחילה. ואדרבה כל סברתם היא שמחמת שהכח להוציא ממון מזה לזה, נובע מכח הפקר בית דין הפקר, לכן צריך בית דין חשוב שיש לו כח לזה, וכמבואר בסמ"ע על השו"ע שם וראה עוד להלן מש"כ בזה [ואמנם אם הפרוזבול אינו אלא מסירת החובות לבית דין, והם לא מוזהרים בלא יגוש, והמלוה גובה בשליחות ב"ד, לסברא זו אין צריך בית דין חשוב. אולם אין כן דעת מרן בבית יוסף שם וכמבואר שם].

ובאמת שכבר ענית לך על אתר שגם ידידי הגר"א מלכא שליט"א בספרו הליכות שמיטה (פ"ב הערה 1) הביא דברי מרן החזו"ע הללו וכתב: ונוראות נפלאתי ולא זכיתי להבין דברי קודשו, והלא גם אם נאמר שהספק באיסור ולא בממון, הלא לדעת השו"ע הושמט חובו, ואסור למלוה לתובעו, וכיצד נעשה מעשה נגד מרן השולחן ערוך שקיבלנו הוראותיו, ק"ו שהוא להוציא ממון נגד הוראות השו"ע. עכ"ד.

וכוונתו לממונא ואיסורא, הם דברי מרן בעל חזו"ע מדברי מרן הבית יוסף על סוגיית דהמלווה את חבירו לעשר שנים, שהנה כתב שם רבינו הטור להלכה שהמלוה לזמן אפי"ה הרחוב הזמן למאה שנה אינה משמטת והרמ"ה כתב שמשמטת ואביו הרא"ש הכריע שאינה משמטת. ומביא מרן בבית יוסף שם שמקור הדין הוא בגמ' במכות (דף ג ע"ב) בדברי רב יהודה אמר שמואל שתי גירסאות האחת שהמלוה את חבירו לעשר שנים שביעית משמטתו ויש גורסים שאין שביעית משמטתו. והתוס' שם (ד"ה איכא) כתבו שדעת ר"ת כלישנא בתרא. ודעת הרא"ש גם כדעת ר"ת הגם שהביא את דעת הריב"א ורבינו אליהו שפסקו כלשון ראשון. ומקשה מרן הב"י שהרי קי"ל דספיקא דממונא לקולא לנתבע, והכא הוי איפכא קולא לתובע? ומיישב דשמיטה איסורא הוא ומקילין דלא תנהוג כיון דרבנן היא בזמן הזה ו'נהי דנפקא מינה לענין ממונא והויא חומרא לתובע, מכל מקום כיון דבעיקרא דדינא לא אתי למיבעי אי מפקינן ממונא מהאי גברא אלא לענין איסורא אי נהג השביעית או לא לקולא נקטינן כנ"ל. ולזה כיון החזו"ע דכיון שרבו הפוסקים דס"ל שאפשר גם שלא בבית דין חשוב, וכך הכריע הרמ"א להלכה, אם כן, ס"ו"ס הוי ספיקא דדינא, ואחר שכל זה הוא דין דרבנן שהרי מעיקרא מדין תורה אין השביעית משמטת כלל בזה"ז, ואחר שכל ההפקעה מן המלווה היא רק תקנה דרבנן, והוא עשה פרוזבול באופן שמועיל לחלק מן הפוסקים, ולאחר שביעית דנים אותה לקולא אפילו בעניני הממון שלה כפי שכתב מרן בבית יוסף, ממילא יש להכריע לקולא. והגם שהביא דעת המבי"ט שם שכתב שלא מהני אף בדיעבד שלא בבית דין חשוב, למעשה הכריע לקולא בזה"ז. וראה עוד בערך השולחן (טי"ב ס"ו סז בריש הסי' באות ב), ודוק.

ומה שכתב להקשות בהליכות שמיטה, שהלא לדעת השו"ע הושמט חובו, ואסור למלוה לתובעו, וכיצד נעשה מעשה נגד מרן השולחן ערוך שקיבלנו הוראותיו, ק"ו שהוא להוציא ממון נגד הוראות השו"ע. אולם לכאורה תשובתו בצידו, שהרי מדין תורה כלל לא הושמט החוב בזמנינו, ורק מדרבנן זה משמט מחמת שהפקר בית דין הפקר, וכלל בדינינו שספק דרבנן לקולא, ואמנם זה נגד השו"ע, אך אין חדש תחת השמש, בהצטרף תנאים מסוימים, או לאחר מעשה בדיעבד, או בצירוף ספיקות נוספים, דמורינן לקולא אף אם אין כן דעת מרן השו"ע [בפרט בנידו"ד שמרן הכריע כדעה האמצעית שהיא בעה"ת בין הרמב"ם לשאר ראשונים. ועוד שלדעת רוב הראשונים דעת הרי"ף כדעת הרא"ש שאפשר בכל בית דין, והם ב עמודי ההוראה]. ועל הטענה להוציא ממון נגד הוראות מרן, הרי זה טענה לא מובנת, שהרי כלל זה נאמר היכא שזה רק ממונא, אולם כאן ששורש

מאמרים הלכתיים | פרוזבול שנעשה שלא לפני בית דין חשוב

הספק הוא איסורא דיינינן לקולא אף שיש גם נפ"מ לממונא כתב להכריע מרן הבית יוסף שנקטינן לקולא. והוא גופיה לימדנו להכריע כך במלוה לעשר שנים, וגם הכא עלינו לדון במחלוקת מרן השו"ע ושאר פוסקים, וכפי שלימדנו מרן הבית יוסף, ולדון כדין ספיקא דאיסורא דרבנן לקולא.

ובאמת על כל זה יש להוסיף, את דברי הגאון רבי משה אתורג'מאן זצ"ל [מחותנו והחברותא של אביר יעקב אביחצירא זצוק"ל] בספרו עת הקץ הנדפס לראשונה מכת"י ע"י בני הרה"ג רבי יחיאל רווח שליט"א וצוות רבני וחוקרי המכון למצוות התלויות בארץ, ושם בפרק השישי כתב לדון בהאי דינא אם צריך בית דין חשוב בזמן הזה, והאריך לדון בדברי הגמרא אי לדריה תקינן או לדרי עלמא נמי תקון, וכתב, לאו לדורו ממש קאמר, ולא לדור הסמוך לחורבן, כמו שאמרו רבותינו בעלי התוספות, אלא פירוש לדריה תקינן ר"ל לדור שהוא דוגמת דורו וכו', יעו"ש. ובהמשך כתב, וכד מעיינת שפיר תמצא שהדורות שהיו בימיו ואחריו בזמן הבית שהיתה שמיטה דאורייתא, היו צריכים כתיבה ומסירה בב"ד חשוב, כי אין פיטורם אלא מכח הפקר ב"ד הפקר, משום הכי התקינן כתיבה לראיה, לפי שהוא בא להוציא מיד הלוה שהוא פטור מדין תורה, ואינו יכול להוציא מידו בלי ראייה ברורה, שאותו האיש עשה אופן המועיל לבטל שמיטה דאורייתא, דהיינו תקנת הפרוזבול הנז' שהתקינן הלל, דבלאו הכי אינו יכול להוציא מידו, כדקימ"ל בכל דוכתא המוציא מחבירו עליו הראיה. באופן דהיכא דהוי שמיטה דאורייתא, הרי הוא צריך כתיבה ומסירה בב"ד חשוב, דלא סגי בלאו הכי. משא"כ היכא דהוי שמיטה דרבנן, דא"צ תרתי כתיבה ומסירה, אלא במסירה לחוד סגיא, דהא א"צ ראייה וגם א"צ ב"ד חשוב להפקיר ממון הלוה כדי שיתחייב לפרוע כשעשה זה פרוזבול, כי בלאה"כ הרי הוא חייב לפרוע מד"ת, דמדאורייתא לא משמטא. וא"ת שהוא צריך להפקיר ממון המלוה, כדי שיהיה זה פטור ממנו כשלא עשה פרוזבול, מכח תקנתא דרבנן דתקינן שתשמט שביעית, גם זה א"צ הפקר, דכיון שהוא בשב ואל תעשה, קימ"ל דמועיל תקנת חכמים בכל דוכתא, אף היכא דלא הוי דבר שבממון, דלא שייך ביה הפקר, דבלא הפקר נמי זכה זה במה שבידו מכח תקנתא דרבנן דמועילה בכל דוכתא בשב ואל תעשה. ואולם לא אמרינן הכי דא"צ ב"ד חשוב בשמיטה דרבנן, אלא אי בריר לן דהלל לדרי עלמא נמי תקון, דכיון דאיכא תקנתא דרבנן, אתי תקנתא ומבטל תקנתא, ותקנה לחודה תועיל במסירת דברים לחוד, וא"צ עמה הפקר ב"ד בב"ד חשוב דכיון שהיא דרבנן, בדברים בלבד נדחית כאמור וכו'.

והגם שמסקנתו אינה עולה כאחד עם דעת מרן השו"ע וס"ל שלהלכה אין צריך בית דין חשוב בזה"ז, מכל מקום סברתו סברא חשובה, להתיר מחמתה לפחות בדיעבד, לאחר שמן התורה בלא"ה הוא חייב לפרוע לו, וכאמור.

וגם רבינו הרמ"א הביא הדיעה החולקת ולא כתב להכריע כאחד הדיעות רק כתב דיש להקל בזה"ז שזה דרבנן, ע"כ. הרי שלא כתב להקל כהכרעה לאחד הצדדים, אלא שהיקל מחמת שזה מדרבנן בזה"ז, כלומר שהגדיר זאת כספיקא דדינא ומחמת זה היקל. וכן כתב הערוך השולחן (ח"ו"מ סי' סו סעי' ע) אחר שהביא המחלוקת אי בעינן בית דין חשוב, כתב: 'ויש להקל בזמנה"ז דכל העניינן אינו אלא מדרבנן והרבה הקילו חז"ל בזה'. ע"כ. והגם שלרידן אין זה לכתחילה, שזה נגד דעת מרן השולחן ערוך, שהוא כן הכריע כאחד הצדדים והוא רבינו הרמב"ם דס"ל דאע"ג דשביעית בזה"ז דרבנן, מ"מ לא רצו חכמים להפקיע הממון רק ע"י ב"ד חשוב, אולם לאחר שיש ראשונים דפליגי, אם כן לכה"פ בדיעבד בוודאי שאפשר להקל בזה בזה"ז שהוא מדרבנן.

ועוד ראה מה שהקשה בספר גרש ירחים על הסוגיא בגיטין הנז' [וכן הקשה בספרו על השו"ע ריש סי' סז], לאחר שהרמב"ם לא פסק כטעמא דהפקר ב"ד הפקר רק כתירוץ של אב"י דשביעית בזה"ז דרבנן א"כ מה צריך להפקיע ממון כאן? הא מדאורייתא לא משמטא כלל ורק רבנן תקנו דתשמט והם אמרו דפרוזבול מהני ונשאר בקושיא. ולפי"ז גם לא צריך כלל בית דין חשוב כי אין צורך בהפקעה, וגם זה בכלל הם אמרו. אלא שכל דבריו שם אי נימא שהרמב"ם פסק כאן כאב"י ולא

פרוזבול שנעשה שלא לפני בית דין חשוב | מאמרים הלכתיים

כרבא, וראה ברדב"ז על הרמב"ם שם בהט"ז מש"כ להסביר היאך הלכה כאביי מול רבא. מאידך ראה מש"כ לעיל מדברי מרן בבית יוסף, וראה בחזו"ע הגז' לעיל (ריש אות ב).

ובספר דרך אמונה (בביאור ההלכה על הרמב"ם שם בהי"ז) הביא את דברי הגרש ירחים, וכתב, ונראה דרבנו בעצמו מתרץ קושיא זו שכ' לקמן בהכ"ז ת"ח שהלוו זה את זה ומסר דבריו לתלמידים ואמר מוסרני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כ"ז שארצה א"צ לכתוב פרוזבול מפני שהן יודעים שהשמטת כספים בזה"ז מדבריהם ובדברים בלבד היא נדחית הרי מפורש שע"ה אין יודעים ששמיטה בזה"ז דרבנן וסוברים שהוא מדאורייתא ומעתה אם כל א' יוכל לכתוב פרוזבול יאמרו שאין דין שמיטת כספים ולכן תקנו שא"א לכתוב רק ב"ד דר' אמי ור' אסי דאלימי לאפקועי ממונא והפקר ב"ד הפקר וזה יבינו גם ע"ה אבל ת"ח שיודעים ששביעית בזה"ז מדבריהם ונדחית בדברים בלבד וא"צ בזה להפקיע בב"ד חשוב ולכן סגי להו במסירת מילי. וכ"ז גם בדעת הרמב"ם. [ועוד ראה בספר ערך השולחן (טייב בשו"ע כאן בריש הסי' ובדין יא) ודוק].

בהא נחיתנא ובהא סליקנא, דהגם שלכתחילה הכריע מרן השו"ע שצריך בית דין חשוב דהיינו שלושה בקיאים בדיני שמיטה ופרוזבול ושהמחוס רבים עליהם. מכל מקום בדיעבד אם כבר עשה פרוזבול שנעשה על ידי בית דין רגיל ולא על ידי בית דין חשוב, מהני ויכול המלווה לגבות בזה, דהעיקר להלכה בזה כהכרעת מרן בעל החזו"ע, ואין לתמוה בזה שמוציא ממונן נגד מרן השו"ע וכפי שביארנו לעיל, שבלא"ה מעיקר הדין ומדין תורה בזה"ז השביעית לא משמטת, וכמבואר לעיל.

ומה שהוסיף שם מעלת ידידי היקר הגר"א מלכא שליט"א מלבד מה שתמה על מרן בעל חזו"ע ובחינם חשב על אותו צדיק שמשכן את כל חייו וכל תורתו לקיים דעת מרן השו"ע, שכביכול מכריע כאן נגד מרן השו"ע. הנה מחמת זה בפנים כתב כהכרעה שמלווה ספרדי שהלווה ללווה אשכנזי, ועשה המלווה הספרדי פרוזבול שלא לפני בית דין חשוב, אינו יכול לגבות חובו, ואם יגבה יעבור בלא יגוש. וכן להיפך מלווה אשכנזי שעשה פרוזבול שלא בפני ב"ד חשוב, יכול הלווה לומר קים לי כהשו"ע ואין לפרוזבול תוקף והושמט חובי. עכ"ד. ובאמת שלענ"ד אין הדברים נכונים להלכה, בהכרעה זו. לאחר שמדין תורה בלא"ה אין החוב נשמט, ולאחר שספיקות אלו הם איסורא הגם שיש נגרר של ממונא, וקיי"ל שההכרעה היא לקולא. ויכול למעשה המלווה לתבוע את חובו, דבדיעבד הוי פרוזבול גם שלא בפני בית דין חשוב. ואין הלווה יכול לטעון קים לי, דקים לי הוא סברא רק בדיני ממונות ולא באיסורים, ואחר שכתב הב"י שהממונן נגרר אחר האיסור, והוכרע ההלכה אצל המלווה מחמת ספק דרבנן לקולא שאינו עובר איסור, ממילא נגרר שהחוב נשאר בתוקפו אצל הלווה, ולא שייך כאן קים לי אצל הלווה. וראה עוד בחזו"ע שם (עמוד פג) במי שעשה פרוזבול בבין השמשות של ר"ה שהוא ספק יום ספק לילה, דאמרינן ספק דרבנן לקולא לומר שהפרוזבול מועיל, ע"ש. ומבואר דלא יכול הלווה לומר שמא בין השמשות לילה הוא וממילא לא היה כאן פרוזבול, משום שהלווה נגרר אחר דין המלווה שאצלו אמרינן ספק דרבנן לקולא.

וקיצרתי כי זמן ער"ש הוא, ואמרת שאשיב אל כבודו ללא שאתמהמה, כדי שלא יישאר בגנוזות, ואומר לכשאפנה שמא לא אתפנה. וצוי"מ וימ"ן, ויהפוך לנו ימים אלו לששון ולשמחה, אמן.

בברכה

שניאור ז. רווח

הרה"ג
משה יהודה לנדאו
שליט"א

מרבני המכון

דין ירק בתחילת שמינית

והאם יכול הבעלים למנוע מללקטם בשמיטה כדי שיצאו לשמינית

א. דין ירקות בתחילת שמינית

כידוע, השלב הקובע את שנת הירק למצוות התלויות בארץ הוא הלקיטה. ולפי"ז צריך להיות שהירקות הנלקטים לאחר ראש השנה שלאחר השמיטה [תשפ"ג] מותרים, ולא יהיו דיני השביעית עליהם.

אלא שחכמים גזרו שהירקות הנלקטים בתחילת השנה ייאסרו. עד מתי אסורים, עד חנוכה [רמב"ם פ"ד ה"ו, וראה ראב"ד שם ונו"כ], או עד שיעשו כיוצא בהם. ומשעשו הגידולים המוקדמים כיוצא בהם, הותרו גם המאוחרים, אע"פ שהם לא עשו כיו"ב [והטעם, ביאר הר"ש שמ"מ א"א שלא רבה ההיתר. והרא"ש ביאר הטעם שאף במקום שהירק אפילו תלינן שממקום הבכיר הביאו].

היתר נוסף המובא להלכה, הוא ששינינו רבי התיר ירק מיד, וכ"פ הרמב"ם (שם ה"ז), משום שתלינן שהובאו מחו"ל [כן ביאר הר"ש. ובביאור הגר"א ביאר עפ"י הירוש' סופ"ו שרבי אמר כן בירקות שגדלים מהר, וניתן לתלות שתחילת גידולם בשמינית]. ולכן מותר לקנות בשוק ירקות אם לא ידוע מהיכן הירק, באופן שהרבה ירק בשוק מאותו המין מובא מחו"ל, ואפשר לתלות שסחורה זו מאותם מקומות. ובכרם ציון (הל"פ פכ"א ס"י) הוסיפו שגם במקום שהרבה מהסחורה מגיעה משל נכרי ניתן לתלות, ולא יהיה בהם איסור ספיחין [וי"א שצריך שרוב מהסחורה משם, ואפשר לתלות בזה. ומ"מ כשידוע שהירק הוא משל ישראל ומארי"א אסור, אף כשנלקט בשמינית]. וכ"כ בשביתת השדה פי"ט ס"ט [ולפלא לענ"ד שראיתי באחד מספרי ההלכה שלא הביאו דין זה, ולשאלתי אמרו שאין בזה כ"כ נפ"מ כיון שהיום ידוע מהיכן הירק. ותמוה, וכי לא מצוי בשוק שלא ידוע והמוכר גוי וכדו'].
לאחר שהגיע זמן ההיתר הנ"ל מותרים גם ירקות שנלקטו לפני זמן זה, אם נלקטו בשמינית, וחייבים בתרו"מ כדין. אבל הנלקט בשביעית אסור לעולם מדין ספיחין [ואם אין בו איסור ספיחין הרי זה קדוש בקדושת שביעית לעולם כדינו, ופטור מתרו"מ].

ב. האם מותר לבעלים לעכב אחרים מללקט ירקות בשמיטה כדי שילקטם בשמינית

ועתה נבוא לדון האם מותר למנוע בשמיטה מללקוט בשדה הירק שלו, כדי שימשיכו ויגדלו עד השמינית, ובזמן ההיתר יהיו מותרים ללא קדושת שביעית. האם עבר בזה על איסור שמירת פירותיו בשביעית, או שמא לאחר שיצאו הירקות למוצ"ש, התברר למפרע שאלו לא היו פירות שביעית כלל, וכדין שמרם.

דין ירק בתחילת שמינית | מאמרים הלכתיים

בקהלות יעקב (שביעית סי' א) חוקר בזה, ומעמיד בספיקו שני צדדים כך: כשהולכים בירק אחר לקיטה, וירק מחובר יוצא משביעית לשמינית, האם הוברר שלמפרע לא היה קדוש בקדושת שביעית, או שמא כל מה שמוציאה הארץ בשביעית [שהנאתן וביעורן שווה] קדושים בקדושת שביעית, והלקיטה שבשמינית אינה אלא הפקעה מכאן ולהבא שע"י הלקיטה הוקבעו לתורת פירות שמינית. ולפי הצד הראשון כותב (בסוגריים) שאם שמר בשביעית ויצא לשמינית לא עובר על העשה. ומבואר שסובר שלהצד השני עובר על העשה, ונחשב הפרי שמור. ובפרט לפי דברי החזו"א המובאים להלן, שבכה"ג חייב בביעור בתורת ודאי, א"כ לכאורה יהיה לו דין שמור, אע"פ שמכאן ואילך נדונו כשל שמינית. וצ"ע.

וכ' להוכיח ממש"כ הר"ן לשיטת רשב"י בשם ר"ש (ר"ה טו.) שאתרוג הנלקט בשמינית פטור מביעור וממעשר. וקשה אם פטור מביעור ואינו מוגדר מפירות שביעית, א"כ למה פטור ממעשר, והרי אינו הפקר. ותי' הר"ן שכיון שבשביעית היה הפקר, כשנכנסה שמינית בעלים מהפקירא קזכו, משו"ה פטור מן המעשר. ומוכיח מזה הקה"י שדין השמינית אינו אלא מכאן ולהבא [וע"ע בקה"י ד"ה ולכאורה י"ל שדוחה ראייתו לפי צד בחזו"א שדין ההפקר הוא מחובת הקרקע, ודלא כהרמב"ם במשנה פ"ט מ"ז, וראייתו מהירוש' פ"ו ה"ב. ובמקו"א כתבנו שאין ראייה מוכחת משה"ר שבמשנה. וראייתו מהירוש' אינה, דהתם בסוריא. ומצאתי בס"ד שכ"כ בזיו הי"ם].

עוד דן בקה"י להביא ראייה לספיקו מהא דירק שנכנס לשמינית והוא עדיין מחובר בשדה, ה"ז מגדיר שזמן הביעור לא הגיע, שהרי עדיין יש מאותו המין בשדה, ולא כלה לחיה. וק' שהרי היוצא לשמינית אינו בכלל פירות שביעית, וכיצד יציל. ומוכח שהפירות היוצאות לשמינית גם הם פירות שביעית, והלקיטה שבשמינית אינה אלא הפקעה מכאן ולהבא, כדלעיל. ושוב דוחה ראייתו עפ"י מה שכתב החזו"א שכל שהם מפירות השנה מצילים אף אם אין בהם קדושת שביעית, ע"ש שדן בזה.

ולמסקנא לא מצא לפשוט את ספיקו אלא מדברי החזו"א [שנודן בהם להלן] שכ' שלהרמב"ם יהיו ירקות אסורים אחר הביעור אף אם ישוה במחובר עד שמינית, הרי שדינו כשמינית רק מכאן ולהבא.

אלא שלכאורה יש צד נוסף לספק הנ"ל, שרק הלקיטה מגדירה את שנת הירק, וירק בשביעית דיני שביעית עליו מאחר שעומד להילקט בשביעית. ואם הירק עדיין במחובר ויכול לצאת לשמינית, דיני השביעית שעליו הם מחמת ספק עד שיקבע עפ"י הלקיטה. וכן הדין לגבי ביעור [להרמב"ם שאחר הביעור נאסרים הפירות, ייאסרו הירקות מספק. ולהר"ש בעודם הפקר אין חיוב ביעור, אבל כששומרם הם בספק הנ"ל].

ויש לדון לפי צד זה, האם יוכלו הבעלים לשמור ירקות במחובר כדי שיצאו לשמינית, ויתברר שאינם קדושים, ולא עשו איסור בשמירתם.

אמנם נראה שאינו כן, ושונה חיוב הפקרת הירק למלקטים שהוא חיוב ודאי. והטעם, שמצות התורה "תשמטנה ונטשתה" מחייב להעמיד את השדה למלקטים, ולהפקיר את פירותיהם בתורת ודאי, ולא לנהוג בעלות גם באותם שאפשר שלא ילקטו בשביעית ולא יהיו בקדושת שביעית, שחיוב התורה להשמיט נותן למלקטים את הזכות ללקוט מההפקר, והם הקובעים בלקיטתם שהם ירקות שביעית. וכל זה בכלל דין ההשמטה, שלא ינהג בעלות בכל הנוגע להנהגת גידולי הארץ שיש בהם רשות למלקטים, אף שיכולים לצאת לשמינית. ולכן, הבעלים שימנעו מהמלקט ללקט כדי שיצאו לשמינית עובר על מצות ההפקר אע"פ שבפועל יתברר שהוא ירק שמינית [ואינו דומה לפירות שחנטו בשיטת שהבעלים משמרים בשביעית, ומשמט בשדה כבעלים, מפני שבהם אין רשות למלקטים, שלא ניתנו להם כלל פירות אלז].

ולפי זה אין הבדל בין ירק שביעית לשל שישית הנכנס לשביעית כשיכולים לצאת לשמינית, ותמיד השנה תיקבע לפי הלקיטה, וכל זמן שלא נלקט יש לדנו כספק, מלבד חיוב ההפקר וההשמטה שהוא

חיוב גמור בשביעית על כל מה שראוי להילקט בשביעית, והזכות ללקוט ולקבוע את שנת הירק היא בידי המלקטים.

ולפי זה יש לפרש גם את דברי הר"ן הנ"ל שהיוצאים לשמינית פטורים ממעשר, והבעלים זוכים בהם בשמינית מן ההפקר, שמצות "תשמטנה ונטשתה" הוא להפקירם, ולא לנהוג בעלות כלל בקביעת שנת הירק, אלא המלקטים ילקטו כרצונם. ולכן הבעלים זוכה בהם בשמינית מן ההפקר. ולפי זה חיוב שמיטת הקרקע אינו אלא מחמת פירות השביעית, או הראויים להיות בלקיטתם שביעית, ולכן מותר להיכנס וללקוט בשמינית מפירות שביעית [ולפי"ז לא קשה כלל מה שדן בקה"י מ"ט פירות שחנטו בשביעית אין גידוליהם הפקר מדין שמיטת הקרקע. ופשוט].

לדברינו השומר ירקותיו כדי שיצא לשמינית במחובר, אף שיעבור בשביעית על מצות "תשמטנה ונטשתה", מ"מ בשמינית יהיו ירקות שמינית לכל דבריהם [ואילו לחזו"א ולקה"י יהיו הירקות שמינית מכאן ואילך, אבל חיוב הביעור שכבר התחייבו בו נשאר, ולכאורה יהיה להם דין שמור!].

ג. שיטת החזו"א בזה, ובהגדרת ירק היוצא לשמינית

המבי"ט בתשובה (ח"ב סי' סד) כ' שניתן להשקות ירקות וצמחי בושם בשמיטה. והנה החזו"א (סי' יד סק"ט) שסובר שיש איסור לקיים ספיחין התקשה מדברי המבי"ט, כיצד מותר להשקות, והרי צריך לעוקרם. ולדעת הר"ש תי' בפשיטות שמדובר בצמחים שנקלטו בשביעית שאין בהם ספיחין. אבל להרמב"ם שכל הנלקט בשביעית יש בו ספיחין קשה. ותי' החזו"א או שמדובר באלו שאין דרך לזרעם שאין בהם משום ספיחין, או שמירי בשביעית הנכנס לשביעית ועומדים לצאת לשמינית, ומוסיף שאף שבנכנס משישית לשביעית נוהג בו קדושת שביעית במחובר (כמש"כ שם סי' יא, ז), מ"מ בעומד לצאת לשמינית ואינו עומד להילקט בשביעית אין בו קדושת שביעית. ומיהו איסור ספיחין אין בו בנכנס משישית כל זמן שלא נלקט בשביעית, ומותר להשקותו ולקיימו שיצא לשמינית, ומותר ליהנות ממנו בשביעית במחובר. עכ"ל.

ביתר ביאור, לדעת הרמב"ם מעמיד החזו"א את דברי המבי"ט בג' אופנים, וב' התי' האחרונים [שהם הנוגעים לעניינינו] שמדובר בירק שנוזע בשביעית ויוצא לשמינית, ובתי' אחד מבאר שכשעתידי לצאת לשמינית ואינו עומד להילקט בשביעית אין בו קדושת שביעית, ונפ"מ שאינו חייב לבערו, וכנראה אף לא להפקירו, וכ"ש שאין בו ספיחין. ואילו בתירוץ האחרון מבאר שאף אם יש קדושת שביעית ביוצא משישית לשמינית, מ"מ איסור קיום ספיחין אין בו. ומדבריו משמע שלתי' זה ל"צ להעמיד בירק העומד לצאת לשמינית ולא עומד להילקט בשביעית, אלא אף אם ראוי להילקט בשביעית מ"מ אין איסור קיום ספיחין בכל היוצא משישית ויכול להגיע לשמינית, שכל עוד הירק מחובר אין איסור לקיימו.

בדבריו מחלק שני חילוקים בין ירקות שביעית שייצאו למוצאי שביעית, לבין גידולי שביעית ונכנסו לשביעית וייצאו לשמינית. האחד, שבירק שביעית הנכנס לשביעית ועתידי לצאת לשמינית, ואינו עומד ללקיטה בשביעית, לא תהיה קדו"ש וממילא אין חיוב ביעור [ונראה מדבריו שא"צ להפקירו. ומ"מ אם יילקט ייחפך דינו לקדוש בקדושת שביעית לכל דיניו]. ומדבריו עולה שספיחין שצמחו בשביעית יש בהם קדושת שביעית וחייבים לעוקרם כשיטתו, אע"פ שעתידיים לצאת לשמינית ואינם עומדים ללקיטה בשביעית! והשני, באיסור קיום ספיחין, הנכנסים משישית לשביעית ויכולים לצאת לשמינית לא יהיה איסור קיום, ואפילו בירקות שניתן ורגילים ללוקטם גם בשביעית, כיון שהם ירקות של שביעית ומחוברים, ואע"פ שיש בהם קדו"ש לענין ביעור. ומבואר בדבריו שבפרי של שביעית ככה"ג ייקרא ספיחין בשביעית גם בעודו במחובר, ולשיטת החזו"א מצוה לעוקרו אף שיכול לצאת לשמינית [והחזו"א (בסי' ט סק"ז) לשיטתו מסתפק אפילו בירק שכבר יצא לשמינית לפני זמן ההיתר, ויכול להגיע לזמן ההיתר, אם חייב בעקירתו. ואם בשביעית הנכנס לשביעית אין עקירה משום שיכול לצאת לשמינית,

דין ירק בתחילת שמינית | מאמרים הלכתיים

ובמחובר לא חששו שיבוא לאוכלו, כ"ש בשביעית היוצא לשמינית ויכול לצאת לזמן ההיתר לא יצטרכו לעוקרו. ואין לומר שגידולי שביעית חמירי אצ"פ שיצאו לשמינית, דכבר כתבנו דלא כהקה"י שהיוצא לשמינית עדיין בדין שביעית עד הלקיטה בפועל. והחזו"א עצמו לא סבר כן. ושמא החזו"א בסי' יד חזר בו ממה שהסתפק בסי' ט סק"ו. יתירה מכך, לענ"ד בסי' ט עצמו כעין סתירה, שבתחילה הסתפק בדין הנ"ל, ואח"כ בשמינית לגבי בהמה רועה כדרכה כ' שמותר להעמיד בהמה מפני שהוא מחובר, ואין בזה איסור ספיחין. וק' לתרץ כפי שתירץ לי הגר"ש רייכנברג שליט"א שהחשש שמא יבוא לאוכלו, ובבהמה הרועה אין חשש, אף שגם בבהמה אסור בתלוש, מ"מ במחובר מותר. וזה תמוה לענ"ד].

והדברים צ"ב, אם בירק אזלינן בתר לקיטה והיא קובעת את שנת הירק [כמבואר בגמ' ב"ה יד.]. א"כ מ"ש התחיל לגדול בשישית מהתחיל בשביעית, ומדוע יש הבדל ביוצא לשמינית ביניהם, ומה המקור לחילוקים אלו. ועוד, הרי כשיגיע הצמח לשמינית בעודו במחובר התברר שלא היתה בו קדושת שביעית [ראה רמב"ם פ"ד הט"ו שאפילו אם זרע באיסור בשביעית, מ"מ כשיצא לשמינית אין בו איסור], וא"כ מ"ט יתחייב בעקירה אם צמח בשביעית.

וכ"ה בדברי החזו"א לגבי ביעור (סי' יא ס"ז), בירק שישית שנכנס לשביעית והגיע זמן הביעור, אלא שיכול לצאת לשמינית אם לא ילקטוהו, האם חייב בביעור, או יכול להניחו לשמינית, כיון שאינו ירק של שביעית מצמצו אלא מחמת הלקיטה, וכל זמן שמחובר אולי אינו שביעית. ומ"מ פשוט לו שירק שביעית חייב בביעור אצ"פ שיכול לצאת לשמינית במחובר. אמנם מסקנתו שם שגם ירק של שישית כה"ג מסתבר שחייב להפקירו, וה"ה שחייב לבערו. ומוסיף שלהרמב"ם שלאחר הביעור נאסרים הפירות לגמרי, א"כ אם ירק זה לא התבער, יהיה אסור כדין אחר הביעור אף שיצא לשמינית במחובר, שמאחר שחל עליו איסור זה, הוא אינו פוקע [משא"כ לרמב"ן שחייב הביעור הוא להפקיר, והפירות אינם נאסרים אא"כ לא עשה חובתו, כאן שהפירות מחוברים והפקר, אינם נאסרים].

אלא שלדבריו יוצאת מילתא דתמיה, כיצד יתכן שלאחר שילקטו בשמינית מתברר שלפירות אין דין פירות שביעית, ואצ"פ חייבים בביעור, ואסורים משום כך [ניתן לשאול כחידה, איך יתכן גידול ממין שיש בו קדו"ש, והוא אינו שביעית לכל דבריו, ואצ"פ אסור לאוכלו משום שעבר עליו זמן הביעור. וכן ניתן לשאול לגבי איסור שמור, לדעת האוסרים אכילתם, שמור שנכנס משביעית לשמינית אינו שביעית, ואצ"פ אסור משום שמור].

גם מה שמסתפק שמא הנכנסים משישית אין בהם דיני שביעית, ומשמע מדבריו שאפילו לגבי החיוב להפקיר הסתפק. וצ"ע מה"ת לחלק, הא בירק בתר לקיטה, ומה ההבדל מתי החל לצמוח. ומ"מ למסקנתו שחייב להפקיר היה אפ"ל שמסיק שאין הבדל בין הנכנס משישית לשביעית לבין פירות שביעית עצמם. אלא שלעיל הובא שדבריו בסי' יד כהמשך להנ"ל, ועדיין נשאר בחילוק זה לגבי אותם שעתידים לצאת לשמינית, וכן לגבי חיוב עקירת הספיחין. ושוב יל"ע מה מקור וסיבת חילוקו. וכן יל"ע מ"ט ירק שישית שמוסיף וגדל בשביעית לא יהיה דינו כירק שביעית.

וע"כ ששיטת חזו"א שירק גידולו קובע את שנתו, והוא ירק שביעית, אלא שאם ילקט בשנה אחרת ייעקר דינו מכאן ולהבא, אך דינים שחלו בזמן גידולו הם דיני ודאי, ואינם מספק, ולכן חייב בביעור בתורת ודאי אף שיכול לצאת לשמינית [והבאנו במקו"א שלהקה"י הלקיטה בפועל היא שתשנה את דין הנלקט, אבל מהחזו"א י"ל שמתחילת שמינית ישתנה דינם].

אלא שכבר כתבנו שבפשטות נראה שרק הלקיטה [ולהר"ש - גמר הפרי] קובעת את שנת הירק, וירק שבשביעית דיני שביעית עליו מפני שילקט בשביעית, ורק זה מגדיר את שנתו. וכשהירק במחובר ויכול לצאת לשמינית, דיני השביעית שעליו הם מחמת ספק, ולכן מבער אותו, מאחר שאם יילקט בשביעית נמצא שדיני שביעית היו עליו והיה חייב בביעור בזמנו. וכמובן שאחר שלוקח לבער, הוא תלוש ונקבע דינו כשביעית, אבל אכן אם לא ביער ונכנסה שמינית התברר שאינו חייב בביעור כלל, כשם שאינו

קדוש בקדושת שביעית. ולפי זה לא יהיה מצב שהירק חייב בביעור להרמב"ם אע"פ שהוא של שמינית, כדלעיל. ולפי זה אין הבדל בין אם גדל בשישית או בשביעית, ובספק עומד כ"ז שלא נלקט, ומספק חייב בביעור. ורק לענין חיוב ההפקרה נראה שיהיה חייב בתורת ודאי, שעל הבעלים לנהוג כמי שאינו בעל השדה, והוא בכלל "תשטמנה ונטשתה", כדלעיל [אמנם יל"ע שמא גם הביעור שייך לקיום מצות הנטישה, ושמא יהיה חיובו ודאי, אף אם לשאר דינים כשיוצא לשמינית התברר שאין בו קדושת שביעית. וצ"ע].

לאור האמור, בשאלה האם יכול בעל השדה לשמור שדהו שלא יילקטו הירקות כדי שיצאו לשמינית, בקה"י מסתפק, ועל הצד שמתברר שאינם שביעית התברר שהיה מותר לו לשמור. ומוכיח מהחזו"א שדינו כשביעית גמור, וכשיצא לשמינית השתנה דינו רק מכאן ולהבא, ולכן עבר על מצות תשטמנה, אפילו שנכנסו לשמינית. ולפי"ז לדעת הסוברים שפירות שמורים נאסרים לכאורה ייאסרו הפירות, כמו בהנ"ל כשכבר עבר זמן הביעור. אבל לפי מש"כ אמנם בשמינית מתברר שהירק אינו של שביעית, אך אעפ"כ ביטל את מצות תשטמנה, כמבואר לעיל.

ד. דין גזירת ספיחים היוצאים לשמינית לשאר דיני שביעית, ובשאר גידולים

אף שגזרו על ספיחין שיצאו לשמינית במחובר עד זמן ההיתר [חנוכה או משעשו כיו"ב], כמב"ל, מ"מ אין גידוליו הפקר כשביעית, אפילו באותם שאין בהם איסור ספיחין [כגון בירק רב שנתי ובגדל בדי' שדות, וכדו']. ואפילו הירקות שגזרו בהם ספיחין, מי שלקט מהם בשמינית, ומשאר אצלו עד זמן ההיתר נלענ"ד שצריך להשיבם לבעלים, ובגזילה הם בידו. הרי שלא קבעו חכמים שדינם כפירות שביעית.

וא"כ, היה נראה לפרש שהקנס אינו אלא לאיסור אכילה, אבל לשאר דבריהם [הפקר וביעור וסחורה, ועוד] הם פירות שמינית.

ולכאורה יש להוכיח מהרמב"ם עצמו שלא רק אכילתם אסרו, שכ' (הל' ז) "וכן שאר הפירות אין לוקחים אותם במוצ"ש אלא משיעשו כיו"ב". ובכס"מ שם כ' "ומשמע לרבינו שדין שאר פירות כדין ירק לת"ק". והרי בשאר פירות אין איסור ספיחין, וע"כ שכוונתו לאיסור סחורה. הרי שגזרו גם לשאר דיני שביעית. ואולי יש לדחוק שלהכס"מ פירות הכוונה שאר ירק ותבואה וקטניות, ולאיסור ספיחין. ואמנם, החזו"א (סקט"ו, סק"י ד"ה תבואה, פירות) שסובר שאין גזירת ספיחין אלא בירק, דוחק שמש"כ הרמב"ם פירות הכוונה לשאר ירק! [אלא שהעיר שמתוס' בפסחים משמע שבאותם שהחנטה סמוך לר"ה, ואפשר למיחלפינהו, גזרו. ויל"ע לדינא מ"ט לא חששו לזה בפירות, בלשון הרמב"ם והכס"מ והתוס'. אמנם אין כ"כ נפ"מ בזה, מאחר שברוב התבואה והפירות אין השליש והחנטה סמוכים לר"ה, וכשילקט כבר עשו כיו"ב].

ומ"מ החזו"א סובר שגם שאר דיני שביעית בגזירה זו, שכתב (ט סק"א) שאיסור הספיחין בשמינית מחשש שיעקור בשביעית ויטמין לשמינית, ואפשר שהחמירו בזה אפילו בדברים שאין דרך לזרעם, ואפילו בדי' שדות שאין ספיחין בהם, מ"מ אסורים בסחורה וחייבים בביעור.

אמנם בחיוב הפקרת הירק שיצא לשמינית כותב שנראה שאין חיוב, שמאחר שהחשש הוא שמא נלקט בשביעית, א"כ אף שגזרו על הידוע שנלקט בשמינית, מ"מ על המחובר לא גזרו, דאין חשש אחלופי.

ולפי החזו"א נראה שירקות שאין בהם איסור ספיחין ונלקטו, יש לנהוג בהם הפקר, ויכולים לזכות בהם, שהרי כ' שהטעם שאינו הפקר משום שמחוברים.

ומ"מ החזו"א העיר ע"ע (סק"א) שהרמב"ם לא פירש ביוצא לשמינית אלא איסור ספיחין.

אמנם רבינו ראש המכון הגרש"ז רווח שליט"א (בשביית השדה פי"ט הערה 6), הרחיב והעמיק בכל זה בראיות ובבהירות רבה, והוכיח מלשונות הרמב"ם, וכן מהמנח"ש, מהגר"צ אבא שאול זצ"ל ומהתורת זרעים,

דין ירק בתחילת שמינית | מאמרים הלכתיים

סברו שאין בהם שאר דיני שביעית, וכך נוקט להלכה, ובפרט בבגנות ודומיהם שאפשר שגם החזו"א יודה, וכל חומרתו הוא רק במינים ששייך בהם דין ספיחים, ע"ש בהרחבה.

סיכום:

א. ירק שנלקט בשביעית נשאר באיסורו לעולם, אם אסור מדין ספיחין ישאר באיסורו, ואם אין בו איסור ספיחין ישאר בקדושת שביעית כדיניו לעולם.

ב. ירק שגדל בשביעית ונלקט בשמינית מעיקר הדין הלך אחר לקיטתו, ואינו קדוש בקדושת שביעית אף שרוב ככל גידולו בשביעית, וחייב בתרו"מ [והעיקר להלכה שהלקיטה בפועל קובעת]. אלא שחכמים גזרו שירקות אלו יהיו אסורים כדין ספיחים עד שיעשו כיו"ב [ומשעשה הבכיר הותר גם האפיל], או עד חנוכה. לאחר מכן מותרים אפילו אותם שנלקטו קודם לכן, ובלבד שנלקטו בשמינית. אמנם אין דין הפקר הפירות בשמינית בזמן הנ"ל.

ג. ירקות שאינם אסורים מדין ספיחין, כ' החזו"א שגם בהם קיימת הגזירה הנ"ל עד זמן ההיתר לענין שאר דיני השביעית הנהוגים בתלוש, כגון קדושת שביעית, ביעור, סחורה, וכו'. ובעודו מחובר אין חיוב הפקר, ואיסור אכילת בהמה וכדו', וכן לכאורה אין ביעור. אמנם הבאנו שהרחיב ודן בזה רבינו ראש המכון הגרש"ז רוח שליט"א, והביא דעת כו"כ אחרונים, וכן ממשעות הרמב"ם והפוסקים, שאין גזירה זו אלא לענין אכילת האדם, ולא לשאר דיני שביעית, וכ"כ להלכה.

ד. לענין בגנות ושאר ירק רב שנתי שאין בהם ספיחים כ' הגרש"ז שאפשר שאף החזו"א מודה שלא גזרו במוצ"ש, וכן נהגו.

ה. מותר ליקח ירקות מהשוק גם לפני הזמנים הנ"ל ואפילו בסמוך לתחילת השנה אם ידוע שרוב [וי"א שמספיק שיהיה הרבה ירק] מהמין הנמכר הגיע מחו"ל, ונראה שה"ה כשהרוב משל נכרי [מסתבר שהיתר זה אינו אלא אם לא ידוע איזוהי סחורת חו"ל ונכרי].

ו. אסור לשמור בשביעית את הירקות המחוברים, ע"מ שיצאו לשמינית ויהיו מותרים בזמן ההיתר, משום שמבטל את מצות "תשמטנה ונטשתה", בין לדברי החזו"א והקה"י, ובין למש"כ. ואם הגיע זמן ביעורם בשביעית כ' חזו"א שחייבים בודאי. והובא צד נוסף שחיובם מספק אם ילקט בשביעית.

ז. ירקות שישית בשביעית, ויכולים לצאת במחובר לשמינית ולהגיע לזמן ההיתר, כ' חזו"א שאין איסור לקיימם, ומאידך, אם הגיע זמן הביעור חייבים בביעור להרמב"ם, וישארו באיסור זה לעולם. לפי הקה"י מותר למנוע לקיטתם כדי שיצאו לשמינית. אמנם לפי מש"כ חלים דיניו מספק [ומ"מ לגבי איסור קיום כתבנו במאמר קודם, ע"ש], ומ"מ אסור למנוע לקיטתם כודאי. ואם יצא לשמינית לזמן ההיתר התברר שאין קדושת שביעית בירק לכל דיניו.

ח. ירק הנכנס משישית לשביעית ואינו עומד להילקט בשביעית אלא רק בשמינית, כ' בחזו"א שאין בו קדושת שביעית לכל דיניו. ולפמש"כ, אם המלקט יכול ללקט בשביעית חייב להפקיר, ודיני שביעית מספק עליו, כדלעיל.

הרה"ג מישאל היימוב שליט"א

מרבני כולל 'כסא רחמים'

נתערבו לו אתרוגים שאחד מהם ערלה*

כתב מהר"ט אלגאזי בקהלת יעקב (מע' סופרים אות ס' בתוך אות רל"ג) בהא דקיי"ל באתרוג ערלה וכדו' שאינו ראוי לאכילה אינו כשר לנטילת לולב, יש להסתפק באתרוג כשר שנתערב באתרוג שאינו כשר לברכה, וכגון ערלה, אם מהני ליטול שני אתרוגים בזא"ז דהיינו האם יוצא בכשר שבהם דאף שהוא אינו יודע מי הכשר מ"מ קמי שמיא גליא מי הכשר. או מאחר דפסול אתרוג ערלה הוי משום דבעינן ראוי לאכילה א"כ כיון דאין אפשר לאכול את ב' אתרוגים אלו מפני הספק, א"כ לא הוי לכם ואינו יוצא יד"ח מצוות נטילת ד' מינים. ע"כ.

והגר"ח בשו"ת רב פעלים (ח"א א"ח ס' ל"ה) הביא ראייה לפשוט ספק זה מדאמרי' ביבמות דף מ"א ע"ב דמי שקידש א' מב' אחיות ואינו יודע איזה מהם קידש ומת המקדש האח חולץ לשניהם ואסור ליבם, ואע"ג דקיי"ל שמי שאינה עולה ליבום אינה עולה לחליצה, וא"כ מאחר דאינו יכול ליבם אותם א"כ היאך חולץ מ"מ כיוון דאם יבוא אליהו ויאמר דהא קדיש הרי זו בת חליצה ויבום. וא"כ אף בב' אתרוגים אלו אם יבוא אליהו ויאמר שזה אתרוג כשר הוה ראוי לאכילה והוה אכיל לה. עכ"ד.

ונראה לומר, דהא דמהר"ט אלגאזי לא פשט ספיקו מהכא, משום שלגבי ספק האתרוגים הוה סברת קמי שמיא גליא לקולא ואילו גבי יבום סברת קמי שמיא גליא הוי לחומרא. כלומר, באתרוג אילו לא נאמר קמי שמיא גליא א"כ א"א ליטול אתרוגים אלו דא"א לאוכלם ומחמת סברת קמי שמיא גליא אנו רוצים לפשוט שיכול לצאת בהן, משא"כ גבי חליצה בספק קידושין, בלא סברא דקמי שמיא גליא היו נפטרות אף בלא חליצה [על פי הכלל של כל שאינו עולה ליבום וכו'], ומחמת קמי שמיא גליא חולצות. וא"כ אפשר לחלק ולומר, דדוקא לחומרא אמרו קמי שמיא גליא ולא לקולא.

אמנם שוב נראה שאין לחלק בזה, אלא דאי אמרי' סברת קמי שמיא גליא, אז אומרים זאת בין לקולא ובין לחומרא, ואמנם ודאי אמת הוא דאילו יבוא אליהו ויאמר על אתרוג מסויים שזה האיסור, אז יהיה אסור לאכול בתורת ודאי איסור ולא בתורת ספק איסור אבל כל זמן שלא בא אין לנו אלא מה שלפנינו, דביאת אליהו הוי דבר רחוק. אלא לכן נראה לומר דלא אפשר לפשוט מחליצה לאתרוג, משום דביבמות היה מוטל על ב' האחיות יבום וחליצה, אלא דאנו רוצים לפטור אותם לגמרי משום דאינן עולות ליבום וממילא אינן עולות לחליצה, א"כ צריך שלא יהיה אפי' צד כל שהוא שיש כאן חוב יבום כדי לפוטרו לגמרי וכל שיש צד כל שהוא שיכולות להתחייב ביבום אם יבוא אליהו, שוב א"א לפוטרו לשוק דלא חליצה. משא"כ באתרוג אין חיוב על אתרוגים אלא על האדם שיטול אתרוג א"כ כל שאין יכול לאכול בשופי א"א ליטול ולקיים בזה המצוה.

א. לזכרו של הגאון רבי חיים גדליהו צמבליסט זצ"ל אשר נלב"ע ב-ה' תמוז. תורה תורה חגרי שק, תורה מרובה מתוך צניעות מופלגת חגרי שק, תורה שנתרבתה במקום שאינה מקום סופרים חגרי שק.

נתערבו לו אתרוגים שאחד מהם ערלה | מאמרים הלכתיים

והנה המהרי"ט אלגאזי רצה לפשוט ספיקו מתשובת הר"ן סי' נ"א גבי מי שנדר לעשות דבר בשבת, שיוכל להתיר נדרו בער"ש ביה"ש, אף שהנדר עוד לא חל, מפני שמחוייב לנהוג בנדר מצד ספיקא דאורייתא לחומרא. עיי"ש בדברי הר"ן. ואף דלכאור' יש צד שלא חל הנדר וממילא א"א להתיר אותו, מ"מ כיון דקיי"ל ספיקא דאורייתא לחומרא וממילא חל עליו חיוב לנהוג בנדר, שוב אין אנו חוזרים לצד דהוי יום. וא"כ ה"נ גבי האתרוגים מאחר דלהלכה אסורים לאכול אף דודאי יש כשר לפנינו מ"מ כיון שאסור לאוכלם א"א ליטול שניהם.

והנה הגרע"י בשו"ת יבי"א (ח"ב, או"ח סי' לג, א) כ' שאין דברי הר"ן מוסכמים, שהרי איתה בגמרא בחולין (פד, ב) שתקיעת שופר דוחה מספק את יו"ט, ומשמע מהתוס' דטומטום חייב בשופר מספק דאורייתא שמא הוי איש, ואמנם אם היה ודאי איש היה מותר להוציא את השופר מחמתו דהוי הוצאה לצורך אבל כיון דהוי ס' אשה ואשה ודאית כיון דפטורה משופר אסור להוציא שופר ביו"ט דהוי הוצאה שלא לצורך, א"כ אף טומטום אין להוציא שופר דשמא הוי אשה וממילא פטור משופר ואסור להוציא מחמתו את השופר. ע"כ. והנה מוכח דאף שתוקעים לטומטום אפ"ה אין מוציאם משופר. ומכאן דקדק הגרע"י דלכאורה מאחר דמחוייב הטומטום לשמוע מדין ספק דאורייתא לחומרא, א"כ יהיה מותר גם להוציא לטומטום שופר, אלא ע"כ דדנים על הטומטום מב' האפשרויות החייב והפטור דמחוייב לשמוע שופר מסד"א אבל מאידך אסור להוציא ולטלטל מספק, וה"נ בנידון הר"ן דאף דחל הנדר מספק מ"מ אין להתיר לו דשמא יום ועל כן לא חל ע"כ.

והנה התקשתי שלכאורה הגרע"י היה יכול להוכיח גם מהתוס' בר"ה (לג, א ד"ה הא) שמוכיח דברכה לבטלה זה איסור דרבנן, מהא דאמרינן ספק אמר אמת ויציב חוזר ומברך, ואי ברכה לבטלה איסורה מן התורה, היאך מברך מספק. ע"כ התוס'. ולכאור' אי כדברי הר"ן א"כ גם בספק אמר אמת ויציב, כיון מחוייב כעת לברך מפני ספק דאורייתא לחומרא, א"כ יברך ולא נחשב לו לברכה שאי"צ, דאדרבה צריכה היא, אלא ע"כ שדנים את ב' הצדדים שלפנינו ואין אומרים דמאחר דמחוייב א"כ כאילו נפשט הספק [ואכן הר"ן בחידושו לר"ה מביא הוכחה זו להוכיח שברכה לבטלה איסורה מדרבנן].

אמנם נראה שאין זה קושיא משום דדברי הר"ן אין סותרים דברי התוס' הנ"ל וממילא לא ניתן היה להוכיח משם שלא כהר"ן. דכל דין שנקבע אחר שפסקנו את הדין האחר, אזי דנים תחילה בדין הראשון ואחר שפסקנו דין הראשון אפילו מספק אז פוסקים בדין השני. ולפי זה, לגבי נדר הדין הראשון הוא מתי חל הנדר, ואחר שחל הנדר יש אפשרות לבטל, שהרי התבאר שקודם שחל אין שייך לבטל, משא"כ גבי שופר לטומטום, האיסור הוצאה שלא לצורך ביו"ט חל מיד בזמן שחל חיוב תקיעת שופר, וא"כ כל ששני הדינים חלו בב"א א"כ אנו דנים על שניהם בב"א. וכן בענין ספק אמר אמת ויציב דאיסור ברכה לבטלה אינו שייך לחיוב אמירת אמת ויציב וא"כ דנים על הדבר בב"א (ובנידון זה אינו נוצר אחר שפסקנו דין שלפנינו, כלומר, גבי אמת ויציב הספק הוא האם חייב או אסור אבל בנדר הספק אם חל או לא).

וזה מה שדימה מהרי"ט אלגאזי בין דברי הר"ן לב' אתרוגים דאף באתרוגים תחילה דנים אם ראוי לאכילה ואם נפשט להתיר אפשר לצאת בו יד"ח.

אכן למעשה המהרי"ט פשט ספיקו מדאמרי' בפסחים דף פ"ח ע"ב 'שכח רבו מה אמר פטורים מפסח שני, ואמר אביי לא שנו אלא שכח אחר שנזרק הדם דבזמן שנזרק הדם היה ראוי לאכילה אבל שכח קודם שנזרק חייבים לעשות פסח שני, ודקדק מהרי"ט אלגאזי דאף ששכח קודם שנזרק הדם כיון שא' מהם ראוי אם כך היה מקום לומר קמי שמיא גליא מהו הראוי ויהא חשוב שנזרק דם פסחו ויהיה פטור מפסח שני. אלא ע"כ מאחר דיש ספק לפנינו מאיזה קרבן יכול לאכול אף דודאי אחד מהם כשר, מ"מ אזלינן בתר השתא שאינו יכול בפועל לאכול ואין אומרים ממ"נ. עכת"ד המהרי"ט. והיינו כמו שכתבנו, דלא אמרי' קמי שמיא באופן שהוא מחוייב בקרבן פסח ואם לא יצא ידי חובה בפסח אחד יצטרך להקריב פסח ב'. וא"כ אנו דנים אם מה שהקריב ראוי לאכילה ואז נפטור מפסח שני. והוי ממש כמו אתרוג.

